

ZIOMKOSTWO WISŁY—WARTY W NRF

(organizacja—działalność—przywódcy)

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie głównych kierunków działalności Ziomkostwa Wisły—Warty w NRF oraz scharakteryzowanie szeregu osób stanowiących jego trzon kierowniczy. Dlatego też szkic ten składa się z dwóch części: pierwsza omawia ogólnie proces powstania Ziomkostwa, jego organizację i działalność, druga natomiast zawiera charakterystyki jego przywódców. Podstawą źródłową części pierwszej jest głównie literatura historyczna, zachodniemiecka i polska, oraz publikacje Ziomkostwa Wisły—Warty znajdujące się w Instytucie Zachodnim w Poznaniu. W części drugiej artykułu wyzyskano ponadto materiały źródłowe. Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Centralnego Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Łodzi, Archiwum Państwowego w Poznaniu oraz zbiory prasy niemieckiej wychodzącej w Polsce okresu międzywojennego i w latach okupacji hitlerowskiej.

I. POWSTANIE ZIOMKOSTWA WISŁY—WARTY, STRUKTURA ORGANIZACYJNA I GŁÓWNE KIERUNKI DZIAŁALNOŚCI

Ziomkostwo Wisły—Warty zrzesza w swych szeregach Niemców z obszarów Polski okresu międzywojennego z wyjątkiem byłych mieszkańców Górnego Śląska i Pomorza, posiadających własne organizacje tego typu¹. Skład Ziomkostwa Wisły—Warty jest bardzo niejednorodny, ponieważ skupia ono grupy ludności niemieckiej z zachodniego województwa poznańskiego, z województw centralnych — łódzkiego, warszawskiego, kieleckiego, krakowskiego i lubelskiego — oraz dawnych południowo-wschodnich województw Polski — lwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego i wołyńskiego. Róż-

¹ M. H. Boehm, *Gruppenbildung u. Organisationswesen*. W pracy zbiorowej pt. *Die Vertriebenen in Westdeutschland. Ihre Eingliederung und Ihr Einfluss auf Gesellschaft, Wirtschaft, Politik und Geistesleben*. Herausgegeben von Eugen Lemberg, Friedrich Edding. In Verbindung mit Max Hildebert Boehm. Alfred Karasek-Langer, Kiel 1959, Band I, s. 548; *Die Landsmannschaften in Westdeutschland. Ausschuss für deutsche Einheit*, Berlin 1959, ss. 11—12; *Aufgaben u. Wirken der Landsmannschaft*, „Warthe-Weichsel-Mitteilungsblatt”, September 1962; A. Liczbańska, *Organizacje przesiedleńców niemieckich*. „Przegląd Zachodni” 1957, nr 1; J. Sobczak, *Przesiedleńcy w Niemieckiej Republice Federalnej*. Poznań 1962, ss. 229—230.

nice kulturowe, cywilizacyjne, społeczno-zawodowe między tymi grupami były tak głębokie, że główną ich spójnią pozostawał w okresie międzywojennym właściwie tylko język i wyznanie². Ideologia narodowo-niemiecka, a następnie narodowosocjalistyczna, dominująca od początku II Rzeczypospolitej wśród Niemców poznańskich i częściowo także łódzkich, dopiero w ostatnich latach przed II wojną światową (1936—1939) zdobyła przewagę w środowiskach niemieckich Polski centralnej i południowo-wschodniej. Również okres okupacji hitlerowskiej Polski nie doprowadził do sfinalizowania procesu integracji wspomnianych środowisk mniejszości niemieckiej.

Inicjatywa utworzenia Ziomkostwa Wisły—Warty w Niemczech zachodnich wyszła od czynników kościelnych, korzystających jednak od początku prac organizacyjnych z pomocy dawnych działaczy politycznych i gospodarczych mniejszości niemieckiej w Polsce. Już w końcu 1945 r., a następnie w lipcu, sierpniu i wrześniu 1946 r. z inicjatywy pastorów i współpracujących z nimi dawnych działaczy politycznych oraz gospodarczych ludności niemieckiej w Polsce (przeważnie przed wojną członków hitlerowskich stronnictw politycznych: *Deutscher Volksverband*, *Deutsche Vereinigung für Posen/Pommerellen*, *Jungdeutsche Partei*, a w okresie okupacji działaczy NSDAP) powstały organizacje prekursorów Ziomkostwa Wisły—Warty³.

1. *Hilfsausschuss für Posener Evangelischen Deutschen* (Wydział Pomocy dla Niemieckich Ewangelików z Poznańskiego), utworzony w Lubece w 1945 r. przez superintendenta krajowego kościoła ewangelickiego w Szlezwik-Holsztynie, Karla Brummacka, pochodzącego z Poznania, gdzie pełnił kolejno funkcje pastora i radcy konsystorza kościoła ewangelicko-unijnego w Poznaniu oraz na Pomorzu; Wydział przekształcony został 29—30 lipca 1946 r. w *Hilfskomitee der Glieder Posener Evangelische Kirche* (Komitet Pomocy dla Niemców-Ewangelików z Poznańskiego) pod przewodnictwem dra Johannes Scholza, dawnego hitlerowskiego wydawcę dziennika „Posener Tageblatt” a w latach okupacji bliskiego współpracownika delegata namiestnika do spraw tzw. *Reichsuniversität-Posen SS-Stumbannführera* Hansa Streita. Komitet ten, następnie z siedzibą w Lüneburgu, wydawał już od jesieni 1946 r. miesięcznik „Posener Stimmen”, który w przyszłości osiągnąć miał największy nakład spośród organów prasowych Ziomkostwa Wisły—Warty (ok. 8 000 egz.). Wśród założycieli Komitetu Ewangelików znajdowali się przyszli przywódcy Ziomkostwa Wisły—Warty: Waldemar Kraft, baron Hans von Rosen i Ludwik Wolff — dawni przywódcy prohitlerowskich organizacji niemieckich w Polsce. Przewodniczącym był do 1954 r. superintendent K. Brummack, który później przeszedł na stanowisko wiceprzewod-

² M. Cygański, *Wpływ rewizjonistycznej polityki rządów Republiki Weimarskiej na mniejszość niemiecką w Polsce*. W: *Najnowsze dzieje Polski 1914—1939* t. X. Warszawa 1966.

³ M. H. Boehm, *op. cit.*, ss. 548—549; *Zeittafel der Landsmannschaft Weichsel-Warthe*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1965*; A. W. Walczak, *BHE. Zachodnio-niemiecka partia przesiedleńców*. Poznań 1967, s. 64.

niczacego Konwentu Rozproszonych Kościołów Ewangelickich Wschodnich.

2. *Hilfskomitee der Evangelisch-Lutherischen Deutschen aus Polen* (Komitet Pomocy dla Ewangelicko-Luterańskich Niemców z Polski) utworzony w dniach 7—8 sierpnia 1946 r. z siedzibą w Hanowerze przy udziale m. in. pastora Alfreda Kleindiensta, przedwojennego przywódcy prohitlerowskiej Wspólnoty Niemieckich Pastorów w Polsce z siedzibą w Łodzi (1935—1939), usuniętego z urzędu w Łucku w końcu 1938 r. i wydalonego z Wołynia w styczniu 1939 r. za nadużywanie nauki religii dla działalności politycznej. Kleindienst w okresie okupacji awansował na generalnego superintendenta łódzkiego ewangelicko-augsburskiego kościoła narodowości niemieckiej⁴. Jednym z głównych współorganizatorów omawianego komitetu był Adolf Kargel, długoletni działacz *Volksverbandu* i *NSDAP* w Łodzi, redaktor łódzkiej „Freie Presse”, a następnie okupacyjnej „Litzmannstädter Zeitung”. W Komitecie pełni funkcje sekretarza generalnego (*Geschäftsführera*) i redaktora⁵. Pismem Komitetu stał się periodyk „Weg und Ziel — Heimatblatt der Deutschen aus Mittelpolen und Wolhynien”, wychodzący w Hanowerze pod redakcją A. Kargla.

3. *Hilfskomitee der Galiziendeutschen* (Komitet Pomocy Niemcom Galicyjskim) zorganizowany 12 września 1946 r. z siedzibą w Stuttgarcie pod przewodnictwem m. in. Teodora Zöcklera ze Stanisławowa, dawnego superintendenta niemieckiego ewangelickiego kościoła augsburskiego i wyznania helweckiego w Małopolsce wschodniej. Współorganizatorem tego Komitetu był Leopold Platenik — działacz niemieckiej spółdzielczości na Wołyniu (wydalony z Polski w kwietniu 1938 r. za działalność antypaństwową), a następnie w Generalnym Gubernatorstwie⁶. Komitet Pomocy Niemcom Galicyjskim przystąpił także do wydawania pisma periodycznego pt. „Das Heilige Band — Der Galiziendeutsche”, wychodzącego w Stuttgarcie. L. Platenik został później wiceprezesem Ziomekstwa na okres trzech lat (1962—65).

Utworzone związki o charakterze kościelno-wyznaniowym i opiekuńczym tworzyły w latach 1946—1948 zręby organizacyjne przyszłego Ziomekstwa. Pierwsze organizacje terenowe Niemców z Polski powstały jesienią 1948 r. w różnych miastach NRF poczynając od Lubeki do Ulmu⁷. W listopadzie 1948 r. powołano w Monachium pierwszy *Landesverband der Deutschen aus dem Weichsel-WartheLand für Bayern* (Krajowy Związek Niemców z obszaru Wisły—Warty w Bawarii).

Utworzenie *Landsmannschaft Weichsel—Warthe* (LWW) nastąpiło 6 maja

⁴ M. Cygański, *Mniejszość niemiecka w Polsce centralnej 1919—1939*. Łódź 1962, ss. 65, 105 i 117; tenże, *Z dziejów okupacji hitlerowskiej w Łodzi 1939—1945*. Łódź 1965, s. 40 i 97.

⁵ Adolf Kargel 75 Jahre. „Weichsel-Warthe. Mitteilungsblatt der Landmannschaft Weichsel-Warthe”, Dezember 1965, Folge 12.

⁶ Leopold Platenik gestorben. „Weichsel-Warthe. Mitteilungsblatt”, Dezember 1965, Folge 12.

⁷ *Zeittafel der Landmannschaft Weichsel-Warthe*, op. cit.

1949 r. z inicjatywy *Posener Hilfskomitee* na zjeździe w Hanowerze, w którym uczestniczyli delegaci wspomnianych dwóch innych komitetów pomocy. Dnia 4 października 1949 r. przedstawiciele komitetów pomocy dla Niemców z Polski centralnej i Galicji powołali wraz z Komitetem Pomocy dla Niemieckich Ewangelików z Poznańskiego wspólny zarząd Ziomkostwa Wisły—Warty⁸.

Utworzenie Ziomkostwa Wisły—Warty nie było oczywiście sporadycznym zjawiskiem, lecz dokonało się w ramach ogólniejszego procesu powstawania bądź kształtowania się związków przesiedleńczych w pierwszym okresie istnienia NRF. W latach 1949—1952 nastąpiła ostateczna krystalizacja tych związków przy wydatnym poparciu władz centralnych i krajowych Niemiec zachodnich. Miały one uzasadniać swą działalnością rozszereżenie terytorialne rządu NRF wobec Czechosłowacji, Polski i ZSRR. Wyłonienie wspólnego zarządu Ziomkostwa przez te trzy kościelne komitety pomocy nie oznaczało jednak zakończenia procesu organizacyjnego Ziomkostwa Wisły—Warty, trwającego jeszcze ponad półtora roku (od października 1949 do połowy maja 1951 r.). Poważną przeszkodę stanowił stosunek do Niemców z byłego województwa pomorskiego oraz silny separatyzm Niemców poznańskich, którzy już 11 listopada 1949 r. zorganizowali w Berlinie zachodnim własne Ziomkostwo Poznańskie (*Posener Landsmannschaft*), pozostające formalnie w ramach LWW, jednak nie pozbawione w stosunku doń tendencji konkurencyjnych. Separatystyczne opory zaznaczały się także w środowiskach Niemców z Polski centralnej, z Galicji i Wołynia.

Proces rozbudowy aparatu organizacyjnego LWW w poszczególnych krajach Niemiec zachodnich postępował powoli w latach 1950—1951. Ziomkostwo Wisły—Warty do marca 1951 r. nie posiadało charakteru związku ogólnokrajowego. W 1950 r. LWW posiadało jedynie dwa związki krajowe w Bawarii i Dolnej Saksonii. Uchwałę o tworzeniu związków krajowych (*Landesverbände*) zarząd Ziomkostwa podjął dopiero po upływie roku od jego powstania (29 października 1950 r.)⁹. W początkach 1951 r. utworzono dwa związki krajowe w Bremie i Nadrenii — Północnej Westfalii. 4 marca 1951 r. zarząd Ziomkostwa powziął uchwałę o nadaniu związkowi charakteru ogólnokrajowego w NRF. W dniach 13—14 maja 1951 r. odbył się pierwszy zjazd Ziomkostwa Wisły—Warty w Hanowerze z udziałem około 7 000 uczestników¹⁰. Zjazd ten, podejmując uchwałę o uznaniu Ziomkostwa za reprezentację Niemców z większości obszarów Polski okresu międzywojennego, zakończył dopiero proces kształtowania się profilu Ziomkostwa, lecz jego rozbudowa organizacyjna postępowała stosunkowo wolno w latach 1951—1954. W sierpniu 1951 r. powstały wprawdzie dwa kolejne związki krajowe w Szlezwicku-Holsztynie i Hamburgu, jednak dwie następne jednostki w Nadrenii-Pala-

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Tamże; M. H. Boehm, *op. cit.*, s. 549.

tyncie i Hesji utworzono dopiero w marcu 1953 r. W rok później zorganizowano dziewięć z kolei związek krajowy w Badenii-Wirtembergii¹¹. Ostatni związek krajowy w Zagłębiu Saary został zorganizowany w dziewięć lat później, w końcu marca 1963 r. W Berlinie zachodnim Ziomkostwo Poznańskie, a następnie Ziomkostwo Kraju Warty, zastępowało związek krajowy LWW. W obrębie związków krajowych powstawały grupy powiatowe (*Kreisgruppen*) i lokalne (*Ortsgruppen*) dostosowane do podziału administracyjnego i zrzeszające członków według miejsc zamieszkania.

Nazwa Ziomkostwa Wisły—Warty nie precyzuje w sensie geograficznym obszarów, z których pochodzą członkowie. Była to niejasność celowa w związku z nierozstrzygniętą sprawą stosunku do Niemców z przedwojennego województwa pomorskiego¹². W kołach kierowniczych organizacji przesiedleńczych wysuwano przez czas dłuższy projekty włączenia Niemców z województwa pomorskiego do LWW, natomiast tych z niemieckich przed wojną części Powiśla do Ziomkostwa Prusy Wschodnie. Mimo zorganizowania się Ziomkostwa Prus Zachodnich 6 kwietnia 1949 r., zarząd LWW nie rezygnował ze zrzeszenia członków tej nowej organizacji w swoich szeregach. Założenia programowe organizatorów Ziomkostwa Prus Zachodnich: realizowania misji pośredniczenia i tworzenia spójni z ziomkostwami Prus Wschodnich, Pomorza, Wisły—Warty i Związkiem Gdańszczan niewątpliwie podsycały nadzieje przywódców LWW w tym kierunku, jednak te rachuby się nie sprawdziły. Nie sprecyzowane dostatecznie pozostawały również w pierwszych latach działalności cele LWW, które pierwszy jego rzecznik określał jako „zachowanie kultury rodzimej, utrzymywanie kontaktów między członkami i z dawną ojczyzną oraz zgłaszanie prawa do ojczyzny (*Heimatrecht*) naruszonego wysiedleniem”¹³. Wśród twórców i organizatorów Ziomkostwa Wisły—Warty na czoło wysunął się Waldemar Kraft, Niemiec pochodzący z Poznańskiego, dawny dyrektor *Westpolnische Landwirtschaftliche Gesellschaft*.

W. Kraft był pierwszym ogólnokrajowym przywódcą LWW, kierując jako rzecznik Zarządu Federalnego Ziomkostwa Wisły—Warty (*Sprecher des Bundesvorstandes LWW*) działalnością organizacji w pierwszych dwóch latach jej istnienia (od 6 maja 1949 do 10 maja 1952 r.¹⁴). Po dobrowolnym ustąpieniu Krafta, kolejnymi przywódcami tego Ziomkostwa, jako tzw. rzecznicy zarządu federalnego (*Sprecher des Bundesvorstandes LWW*), byli: dr Johannes Scholz — od 11 maja 1952 do listopada 1953, Gerd Kowa — od listo-

¹¹ *Zeittafel der Landsmannschaft Weichsel-Warthe, op. cit.*

¹² M. H. Boehm, *op. cit.*, s. 549; Axel de Vries, *Memoriał w sprawie działalności organizacji przesiedleńczych w NRF* (przekład z niemieckiego. Zachodnia Agencja Prasowa). Warszawa 1964, s. 63.

¹³ M. H. Boehm, *op. cit.*, s. 549.

¹⁴ *Zeittafel der Landsmannschaft Weichsel-Warthe, op. cit.*; „Archiwum Przekładów Zachodniej Agencji Prasowej” zeszyt 27: *BHE-Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten*. Warszawa — Poznań 1961, s. 60; A. W. Walczak, *op. cit.*

pada 1953 do połowy czerwca 1954, prof. dr Hans Koch — od 20 czerwca 1954 do 25 kwietnia 1959, Hans Freiherr von Rosen od 31 maja 1959 r. do chwili obecnej. Zwłaszcza dwaj ostatni, podobnie jak W. Kraft, to postaci znane zarówno w służbie III Rzeszy, jak i w powojennej historii rewizjonizmu zachodniemieckiego.

Zarząd Federalny Ziomkostwa (*Bundesvorstand*), wybierany przez Kongres Federalny (*Bundesversammlung*) delegatów, składał się z: prezesa (z tytułem rzecznika), dwóch wiceprezesów, jego zastępców i skarbnika. Obok nich zasiadał w zarządzie przedstawiciel Berlina zachodniego, czyli Ziomkostwa Poznańskiego, z zasady jego przywódca. Ponadto w skład zarządu wchodził: czterech referenci do spraw kultury, socjalnych i prasy, do spraw młodzieży oraz kobiet — członkiń; kierownicy czterech kręgów „ojczyźnianych”: Wielkopolski, województw centralnych Polski z lat 1919—1939, Galicji i Wołynia¹⁵.

Zarząd stanowi naczelny organ władzy Ziomkostwa w okresach rocznych przerw między zjazdami Kongresu. Skład Kongresu Federalnego stanowią: delegaci związków krajowych i trzech wspomnianych już komitetów opiekuńczych oraz członkowie *Bundesvorstand*. Do naczelnych władz LWW należą także trzyosobowa komisja rewizyjna (*Prüfungskommission*), której członków wybiera również *Bundesversammlung*. Siedzibą władz naczelnych LWW był najpierw Hanower (1949—1951), później Hamburg (1952—1954), następnie Monachium (1954—1960), od lipca 1960 r. miasto Gevelsberg w Westfalii.

Na czele zarządów związków krajowych LWW stoją przewodniczący z tytułami pierwszych *Landesvorsitzende* lub *Landesobmann*. Skład zarządów większych związków krajowych LWW jak np. w Bawarii, Dolnej Saksonii, Hamburga częściowo jest zbliżony do struktury Zarządu Federalnego — wiceprzewodniczący, sekretarz, skarbnik i jego zastępca, dwaj referenci do spraw socjalnych i młodzieżowych¹⁶ oraz czterech ławników. Jest to tzw. rozszerzony zarząd. Takie związki krajowe posiadają własne komisje rewizyjne, organizacje kobiece (*Frauenkreise*) i komitety świąteczne (*Festauschüsse*). Natomiast zarządy mniejszych związków krajowych, np. Szlezewiku-Holsztynu mają szczuplejszy zarząd z jednym skarbnikiem, spełniającym często także funkcje sekretarza, i jednym ławnikiem¹⁷. W obrębie związków krajowych występują, jako instancja pośrednia między władzami krajowymi a organizacjami powiatowymi LWW; zwierzchnicy obwodowi (*Bezirksobmänner*). Pieczy ich powierzają zarządy krajowe bądź obwody rejencyjne,

¹⁵ *Unsere Landsmannschaft Weichsel-Warthe*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe* 1963.

¹⁶ *LWW-Hamburg Jahreshauptversammlung*. „Weichsel-Warthe. Mitteilungsblatt”, Mai 1966, Folge 5; *LWW-Niedersachsen. Jahreshauptversammlung*. „Weichsel-Warthe. Mitteilungsblatt”, Juni 1966, Folge 6; *LWW-Bayern Landesdelegiertentagung*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, August 1964, Folge 8.

¹⁷ *LWW-Schleswig-Holstein Jahreshauptversammlung*, „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Mai 1966, Folge 5.

baż też większe miasta. Brak organizacji obwodowych (*Bezirksgruppen*), w przeciwieństwie do większych ziomkostw, spowodowany jest prawdopodobnie słabością LWW. Zasadniczą jednak organizacją terenową związku krajowego jest wspomniana organizacja powiatowa (*Kreisgruppe*), zrzeszająca członków LWW w obrębie powiatów. Działalnością *Kreisgruppe* kieruje przewodniczący (*Kreisvorsitzende*). W skład zarządu powiatowego wchodzi, poza przewodniczącym, jego zastępa, sekretarz, skarbnik oraz referent do spraw socjalnych i ławnik¹⁸. Najniższą jednostką jest lokalna organizacja terenowa (*Ortsgruppe*), zrzeszająca członków LWW według miejsc zamieszkania. *Ortsgruppen* stanowią terenowe organizacje lokalne *Kreisgruppen*. Skład zarządu lokalnej organizacji terenowej jest taki jak powiatowej. Przy organizacjach lokalnych, powiatowych, a także krajowych w miarę możliwości tworzy się *Jugendgruppen*, tj. grupy młodzieżowe. Przeważnie są one jednak b. słabe w Ziomkostwie Wisły—Warty, w przeciwieństwie do większych związków przemieszanych. Wybory do władz *Ortsgruppen*, *Kreisgruppen* i *Landesverbände* odbywają się co roku. Władze organizacji krajowej wybierają delegaci ze wszystkich *Kreisgruppen* danego związku. Wybierani są równocześnie delegaci na odbywający się co roku Kongres Federalny.

Najsilniejsze związki krajowe LWW działają w Bawarii, Dolnej Saksonii, Nadrenii-Północnej Westfalii, Hamburgu, Badenii-Wirtembergii, skupiając od 5 do 10 *Kreisgruppen*. W dalszych związkach ilość jest jeszcze mniejsza, tak np. w Szlezewiku-Holsztynie funkcjonują tylko 4 *Kreisgruppen*. Jednostkami organizacyjnymi Ziomkostwa Wisły—Warty, zrzeszającymi członków według miejsc zamieszkania przed II wojną światową, są wspomniane cztery kręgi „ojczyźniane”: *Landesausschuss der Posener Heimatkreise* z siedzibą w Lüneburgu — dla obszarów Wielkopolski, *Heimatkreis-ausschuss-Mittelpolen* z siedzibą w Düsseldorfie — dla Polski centralnej, *Heimatkreis-ausschuss-Galizien*, *Heimatkreis-ausschuss-Wolhynien* z siedzibą obu tych kręgów w Hanowerze — dla obszarów Galicji i Wołynia¹⁹. Pierwszym kierują od szeregu lat — Hermann Netz i Joachim von Loesch; drugim — Georg Lieske i Adolf Bach, którego w 1967 r. zastąpił Eugen Nippe; trzecim — Hans Löwenberg i Rudolf Peiker, a czwartym — pastor Hugon Schmidt i Leon Kleindienst. Charakterystyczne, że w obrębie okręgów „ojczyźnianych” nie występują koła stron rodzinnych (*Heimatkreise*), tak charakterystyczne dla innych ziomkostw, co nie świadczy o silniejszym przywiązaniu do miejsc pochodzenia. W związku z tymi kręgami pozostaje 5 biur informacyjnych (*Heimatauskunftstellen*): w Hamburgu — dla obszaru Poznańskiego, dwa w Düsseldorfie — dla okręgu łódzkiego i G. Śląska, w Hanowerze — dla innych ob-

¹⁸ *Mülheim a d.Ruhr Jahreshauptversammlung*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Mai 1966. Folge 5.

¹⁹ *Unsere Landsmannschaft Weichsel-Warthe*, op. cit.; R. Fuks, *Organizacje ziomkowskie w NRF w latach 1945—1967*. Poznań 1968, ss. 207—209.

szarów Polski środkowej i południowo-wschodniej oraz w Lubece — dla obszaru byłej rejencji bydgoskiej. Ponadto w Hanowerze, Soltau i Lubece znajdują się kartoteki „ojczyźniane” (*Heimatortskarteien*) Ziomkostwa dla obszarów: Poznańskiego i województw centralnych, Galicji oraz Gdańska i Pomorza. Istnienie wspomnianych grup regionalnych i biur informacyjnych stanowi specyfikę struktury organizacyjnej LWW i jest charakterystycznym wyrazem odrębności jego głównych elementów składowych. Znane już Komitety Pomocy dla Niemców-Ewangelików z Poznańskiego, Niemców Ewangelicko-Luterańskich z Polski i Niemców Galicyjskich, stanowią do dziś zaplecza Ziomkostwa, z którym też ściśle współpracuje *Kirchendienst-Ost* w Berlinie zachodnim. Ideologicznym inspiratorem wielu politycznych wystąpień Ziomkostwa Wisły—Warty jest *Historisch-Landeskundliche Kommission für Posen und für das Deutschtum in Polen*. Ta Komisja Historyczna utworzona została w 1951 r. przy Zarządzie Federalnym LWW, ulegając znacznej rozbudowie w latach następnych. Komisja ta występuje jako sukcesor *Historische Gesellschaft für die Provinz Posen* zorganizowanego przez władze pruskie w 1885 r. Komisja Historyczna wywarła zasadniczy wpływ na kierunek propagandy politycznej i działalności wydawniczej Ziomkostwa, zmierzając zwłaszcza do ujednoczenia taktyki różnorodnych jego elementów. Przewodniczącym Komisji Historycznej niemal od początku jej istnienia do dziś jest prof. dr Gotthold Rhode. Główni jego współpracownicy, w większości wypadków od początku działalności Komisji, to: dr Richard Breyer, Otto Heike, dr Friedrich Swart (zmarły w 1957 r.), Adolf Kargel, Wolfgang Kathe — dyrektor archiwum w Koblencji, Alfred Kleindienst, Sepp Müller. Skład Komisji wynoszący kilkanaście osób w latach pięćdziesiątych powiększył się do 63 członków w 1966 r.

Prasę Ziomkostwa, poza trzema wymienionymi poprzednio periodykami wspomnianych komitetów, stanowiły trzy czasopisma²⁰: 1) periodyk „Der Kulturwart”, wychodzący od grudnia 1952 r. 2) biuletyn „Weichsel-Warthe. Mitteilungsblatt der Landsmannschaft der Weichsel—Warthe. Bundesverband e. V/Posen Mittelpolen, Galizien u. Wolhynien”, wydawany przez Zarząd Federalny LWW od października 1953 r. 4—5 razy w roku jako dodatek do miesięcznika „Posener Stimmen”. W ostatnich kilku latach biuletyn ten ukazuje się w Hanowerze raz w miesiącu jako dodatek zarówno do „Posener Stimmen”, jak i do wydawanego w Berlinie Zachodnim dwutygodnika „Wartheland-Nachrichten”; osiągając nakład około 6200 egzemplarzy. 3) dwutygodnik „Wartheland-Nachrichten”, organ głównie *Landsmannschaft-Wartheland*, wydawany w Berlinie zachodnim od 1954 r. Periodyk „Der Kulturwart” nie ukazuje się już od szeregu lat, natomiast dwa następne pisma, podobnie jak organy komitetów opiekuńczych, wychodzą do dziś. W sumie LWW i związane z nim organizacje wydają pięć tzw. „Heimatblätter” o niskim

²⁰ *Zeittafel der Landsmannschaft Weichsel-Warthe, op. cit.; Jahrbuch Weichsel-Warthe 1967.*

nakładzie (w granicach najwyżej kilku tysięcy egzemplarzy), podczas gdy np. Ziomkostwo Górnoślązaków wydaje takich pism dziewiętnaście o łącznym nakładzie w końcu 1964 r. — 52 950 egzemplarzy²¹.

Równie stosunkowo słabo przedstawia się działalność wydawnicza Ziomkostwa Wisły—Warty ograniczająca się do publikacji rocznika *Jahrbuch Weichsel—Warthe*, wychodzącego od 1954 r. i zamieszczającego różnorodne prace historyczno-polityczne, ekonomiczne, etnograficzne oraz szkice literackie, wspomnienia, recenzje i polemiki. Rocznik ten od początku służy głównie celom propagandy politycznej Ziomkostwa, o których będzie jeszcze mowa. Samodzielne opracowania lub utwory wydawane są b. rzadko przez LWW.

Ziomkostwo Wisły—Warty niewątpliwie należy do słabszych organizacji przesiedleńczych. Przyczyną tego jest brak spójności wewnętrznej. Głębokie różnice między Niemcami z Poznańskiego, hołdującymi do dziś tradycjom pruskim, a Niemcami łódzkimi oraz Niemcami galicyjskimi i wołyńskimi, występowały od początku w życiu wewnętrznym Ziomkostwa i utrzymują się do dnia dzisiejszego. Odznaczający się największym separatyzmem regionalnym i przywiązaniem do „stron rodzinnych” Niemcy poznańscy utworzyli, jak wspomniano, już w listopadzie 1949 r. w Berlinie zachodnim własną organizację *Posener-Landsmannschaft*, która 26 stycznia 1953 r. zmieniła nazwę na *Landsmannschaft-Wartheland*, pozostając jednak nadal w ramach LWW²². Organizatorem i przywódcą tego Ziomkostwa był i pozostaje do dziś Ewald Waldow, nauczyciel niemiecki z Mosiny koło Poznania i dawny działacz *Deutscher Schulverein* w Poznaniu²³. Z tego tytułu jest on także członkiem od szeregu lat Zarządu Federalnego LWW i jego pełnomocnikiem w Berlinie zachodnim. W 1954 r. Ziomkostwo Kraju Warty otrzymało organ prasowy, dwutygodnik „*Wartheland-Nachrichten*”. Warto wspomnieć, że to Ziomkostwo, w przeciwieństwie do LWW, posiada kilka kół „stron rodzinnych” *Heimatgruppen* z nazwami miast wielkopolskich i Łodzi, skupiających członków według miejsc zamieszkania przed wojną. Większą aktywność przejawiają następujące *Heimatgruppen*: *Posen/Obornik*, *Lodz*, *Neutomischel/Wollstein*, *Samter*, *Scharnikau*²⁴. Mimo formalnego uznawania przez Niemców „poznańskich” LWW za związek nadrzędny, posiadanie przez nich własnego Ziomkostwa, nie podporządkowanego organizacyjnie władzom naczelnym LWW w poważnym stopniu osłabia spójność wewnętrzną Ziomkostwa Wisły—Warty.

Na słabość tego Ziomkostwa wskazują też niewysokie na ogół liczby

²¹ *Im Einflussbereich der Revanchisten. Heimatgliederung und Heimatblätter*. „Neue Kommentare” nr 22/1964.

²² *Zeittafel der Landsmannschaft Weichsel—Warthe*, op. cit.; M. H. Boehm, op. cit., s. 549.

²³ *Ewald Waldow 60 Jahre*. „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, Dezember 1965, Folge 12.

²⁴ „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*” 1964—1967.

uczestników jego zjazdów federalnych²⁵, stanowiących dla każdej tego typu organizacji swoisty przegląd sił. Według oficjalnych publikacji LWW, liczba uczestników wynosiła przeważnie około 7 000 osób, a należy uwzględnić ewentualność jej podwyższenia dla celów propagandowych. Wyjątkiem były jedynie dwa największe zjazdy: w czerwcu 1955 w Bochum (3. *Bundestreffen*) i w czerwcu 1959 r. w Hanowerze (4. *Bundestreffen*), które miały zgromadzić 14 000 i 20 000 uczestników²⁶. W tych latach zjazdy Ziomkostwa Górnoślązaków, według przesiedleńczych źródeł, ściągały od 40 000 do 80 000 osób, a w początkach lat sześćdziesiątych liczby uczestników wzrosły podobno do 120 000—130 000 osób²⁷.

W ostatnich latach zaznaczył się postępujący spadek uczestników zjazdów LWW: 7. *Bundestreffen* w Wiesbaden w czerwcu 1967 r. zgromadziło tylko 4 000 osób²⁸. Wobec ukrywania na ogół przez związki przesiedleńcze ilości członków, liczba uczestników zjazdów stwarza pewien obraz ich liczebności. Mimo słabości organizacyjnej, Ziomkostwo Wisły-Warty, ma jednak określone miejsce i rolę w ruchu przesiedleńczym NRF.

Ziomkostwo Wisły-Warty w większym stopniu niż potężne Ziomkostwa Górnoślązaków, Ślązaków, i Pomorzanie opiera się na kadrze niemieckich działaczy mniejszościowych z okresu międzywojennego. Są to ludzie dobrze zorientowani w mentalności społeczeństwa polskiego i stosunkach Polski przedwrześniowej. Należy podkreślić, że około 60% kadry aparatu organizacyjnego LWW stanowią działacze przedwojennych partii hitlerowskich (*Deutsche Vereinigung für Posen/Pommerellen*, *Deutscher Volksverband* i *Jungdeutsche Partei*), a w okresie okupacji aktywiści NSDAP²⁹. W tej grupie jest wysoki odsetek SS-mannów w stopniach oficerskich, od *SS-Obersturmführera* do *SS-Sturmbannführera*, otrzymanych za działalność dywersyjną i represyjną w Polsce w 1939 r. W sumie *SS-manni* i funkcjonariusze policji hitlerowskiej stanowią około 25% aparatu organizacyjnego LWW. Z innych związków przesiedleńczych analogiczny skład do LWW posiada tylko Ziomkostwo Prusy Zachodnie. Z szeregów LWW pochodzą różni rzeczoznawcy spraw polskich, odgrywający doniosłą rolę w ruchu przesiedleńczym i *Ostforschung* Niemiec zachodnich. Nie jest również rzeczą przypadku, że stąd pochodzą historycy dziejów mniejszości niemieckiej w Polsce w okresie międzywojennym (Richard Breyer, Teodor Bierschenk, Otto Heike i Peter Emil Nasarski, Fryderyk Swart; ich sylwetki

²⁵ 6. *Bundestreffen der Landsmannschaft Weichsel-Warthe*. „Neue Kommentare” nr 11/1964.

²⁶ *Zeittafel der Landsmannschaft Weichsel-Warthe*, op. cit.

²⁷ M. Cygański, *Zawsze przeciw Polsce. Kariera Polityczna Ottona Ulitza*. Warszawa 1966, ss. 242 i 249—250.

²⁸ *Hauptversammlung tagte in Wiesbaden*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, August 1967, Folge 8.

²⁹ *Rola ziomkostw w systemie rewizjonistycznej polityki NRF. Wybór materiałów z konferencji Rady Naczelnej TRZZ*. Warszawa 1967, s. 16.

zostały przedstawione obszerniej w drugiej części niniejszego artykułu), którzy w swych pracach, wydanych w latach 1954—1957 w NRF, przedstawili losy Niemców w II Rzeczypospolitej jako jednostronny obraz niemieckich dobroczynnych wpływów kulturalnych w Polsce oraz polskiej niewdzięczności i nienawiści, niemieckiej lojalności wobec państwa i polskich prześladowań³⁰. Obraz dziejów zgola tendencyjny i zafałszowany, jednak odpowiadający zapotrzebowaniu i celom propagandy rewizjonizmu zachodniemieckiego, głoszącej stwarzane przez wspomnianych historyków z LWW kłamstwa o rzekomym ucisku Niemców w Polsce okresu międzywojennego i miły o ich obywatelskiej lojalności wobec państwa.

Profil polityczny LWW, a zwłaszcza stosunek tej organizacji do Polski, kształtował się dość różnorodnie w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych. Proces ewolucji przebiegał od bardziej liberalnych i umiarkowanych tendencji do tradycyjnego antypolskiego rewizjonizmu większości związków przesiedleńczych w NRF. W pierwszych latach istnienia (1949—1953) sytuacja wewnętrzna LWW uniemożliwiała poważniejszą aktywność propagandową, stąd też była ona bardziej umiarkowana niż innych ziomkostw. Okres rządów prof. Kocha w latach 1954—1959 zaznaczył się hołdowaniem w kołach LWW jego reformatorskim postulatowi w stosunku do tradycyjnego rewizjonizmu i stosowaniem przez Ziomkostwo Wisły-Warty względnie elastycznej taktyki polityczno-propagandowej. Dążeniom prof. Kocha i jego głównego współpracownika oraz sukcesora, P. E. Nasarskiego, poświęciłem specjalny artykuł, wyjaśniając przyczyny niepowodzeń ich zabiegów³¹. W tym okresie Ziomkostwo Wisły-Warty, mimo swej słabości, stanowiło zasadnicze oparcie dla dążeń reformatorskich jego prezesa. Propaganda polityczna LWW w stosunku do Polski w tym okresie miała charakter pojednawczy. Przejawiała się ona głównie w wyolbrzymianiu zasług niemieckich dla rozwoju gospodarczego i kulturalnego Polski (z potępieniem powojennych przesiedleń Niemców) i w lansowaniu haseł pojednania zjednoczonych Niemiec z Polską w tzw. „wolnej i zjednoczonej Europie”, będącej faktycznie pod hegemonią Niemiec. Tezy takie głoszone jednak przy akompaniamencie ostrych ataków w pismach LWW na Związek Radziecki i jego politykę w sprawie Niemiec³². Wysuwano także reformatorskie postulaty taktycznego zmodyfikowania tradycyjnego rewizjonizmu w NRF, tzn. dostosowania do wymagań rzeczywistości. Żądań terytorialnych w stosunku do ziem polskich, w przeciwieństwie do innych ziomkostw, na ogół wtedy nie wysuwano. Dotyczyło to zarówno dawnych zachodnich dzielnic II Rzeczypospolitej, pozostających poza zasię-

³⁰ M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, op. cit., ss. 147—148.

³¹ M. Cygański, *Hans Koch i Peter Emil Nasarski — „reformatorzy” bońskiego rewizjonizmu*. „Przegląd Zachodnio-Pomorski” 1964, nr 6.

³² H. Koch, *Gleichgewicht*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1957*; H. Koch, *Gegen den sowjetischen Frieden vertragsvorschlag*, „Informationen des Verbandes der Landsmannschaften der aus dem — Osten u. Südosten vertriebenen Deutschen” 16 Januar 1959 nr 2.

giem oficjalnych roszczeń rządu NRF do granic Rzeszy z 1937 r., jak i ziem zachodnich nad Odrą i Nysą, na które — w myśl planów prof. Kocha — Niemcy mieli powrócić dopiero po zjednoczeniu Niemiec, za zgodą Polski i to jako „przyjaciele Polaków”³³. Koncepcje prof. Kocha znajdowały zwolenników wśród członków LWW, zwłaszcza w środowisku Niemców „poznańskich”, wykazującym więcej umiarkowania od czołowych przedstawicieli innych grup Ziomkostwa. W środowisku Niemców poznańskich przeważały opinie, utrzymujące się do dziś, że współżycie Niemców z Polakami w państwie polskim jest w zasadzie możliwe³⁴. Warunkiem podstawowym tego jest powrót Polski do ustroju kapitalistycznego. Niezadowoleni z dążeń reformatorskich H. Kocha byli natomiast dawni hitlerowscy działacze mniejszościowi, spełniający rolę prominentów, zwłaszcza w środowisku Niemców „łódzkich” w LWW. Śmierć prof. Kocha i niepowodzenia P. E. Nasarskiego w akcji kontynuowania zabiegów reformatorskich zapoczątkowały zupełną zmianę taktyki politycznej LWW w stosunku do Polski. Nowy prezes Hans von Rosen przy poparciu prominentów środowiska Niemców „łódzkich”, przeważnie dawnych narodowych socjalistów (w mniejszym stopniu przy pomocy dawnych hitlerowców poznańskich), realizował szybko tę zmianę, która polegała na rezygnacji z samodzielniejszego programu poprzednika w propagandzie politycznej Ziomkostwa i całkowitym jej podporządkowaniu antypolskim wyciecznym i schematom kierownictwa *Bund der Vertriebenen*. Proces zmiany taktyki politycznej LWW przebiegał w atmosferze coraz agresywniejszych wystąpień rewizjonizmu zachodnioniemieckiego w latach 1960—1961³⁵. Miejsce dawnych słów pojednania i umiarkowania wobec Polaków zajmowały zwłaszcza na łamach wydawnictw Zarządu Federalnego LWW coraz częściej ataki i oskarżenia przeciw Polsce oraz wysuwane roszczenia terytorialne do ziem polskich w oparciu o materiały propagandowe BdV. Oczywiście w deklaracjach Ziomkostwa i jego pismach nie rezygnowano ze względów taktycznych z frazeologii o pojednaniu z Polską, jednak w ślad za prasą BdV i najbardziej agresywnych ziomkostw uzależniano to pojednanie od zawarcia układu pokojowego obu państw bez jakichkolwiek warunków wstępnych, uznania przez Polskę prawa przesiedleńców do „stron ojczystych” i naprawienia rzekomego bezprawia (przesiedlenia Niemców z Polski), a częstokroć także od powrotu Polski do granic z 1937 r.³⁶ Pisma LWW w latach 1961—1967 coraz częściej zamieszczały teksty rewizjonistycznych oświadczeń BdV oraz

³³ H. Koch, *Probleme der deutsche — slavischen Nachbarschaft*. „Der Deutsche Osten”, München 1956; H. Koch, *Einführungsreferat — Deutsch-Slavische Gegenwart, Referate des zweite Ostseminars der Hochschule für Politische Wissenschaften in München*. München 1957.

³⁴ Axel de Vries, *op. cit.*, ss. 63—64.

³⁵ M. Cygański, *Zawsze przeciw Polsce, op. cit.*, ss. 248—249.

³⁶ T. Bierschenk, *Unsere Bundestreffen in Frankfurt*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Juli 1961, Folge 7; H. von Rosen, *Zum Neujahr 1963*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1963*.

przedruki artykułów jego przywódców i publicystów (jak np. Erwina Rogalli), zawierające m. in. gwałtowne ataki przeciw wszelkim wystąpieniom w NRF, postulującym normalizację stosunków z Polską oraz krytykującym rewizjonizm ziomkostw³⁷. W tej kampanii przeciw tzw. politykom rezygnacji (*Verzichtler*) nie zabrakło także ostrych ataków von Rosena i jego głównego rzecznika w propagandzie politycznej LWW — Teodora Bierschenka, zajmującego stanowisko referenta prasowego Zarządu Federalnego Ziomkostwa oraz redaktora biuletynu „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*” i *Jahrbuch Weichsel-Warthe*³⁸. T. Bierschenk należy do najbardziej agresywnych publicystów w całym ruchu przesiedleńczym w NRF. Ten orędownik tezy o rzekomej ultraloyalności mniejszości niemieckiej wobec władz II Rzplitej, a sam posiadający tak znaczny staż w służbie III Rzeszy, okazał się godnym partnerem najbardziej antypolskich działaczy i publicystów w Ziomkostwie Górnoślązaków, odgrywających czołową rolę w prowadzonej w NRF w latach 1964—1966 r. kampanii przeciw „zbrodniom” Polaków, Czechów, Rosjan i innych aliantów popełnionych rzekomo na Niemcach w latach 1945—1950³⁹. Celem całej tej akcji ze strony większości ziomkostw i innych organizacji rewizjonistyczno-odwetowych w NRF było zacieranie oburzenia opinii światowej w związku z próbami przedawnienia ścigania hitlerowskich zbrodni wojennych w Niemczech zachodnich. We wspomnianej kampanii T. Bierschenk na łamach biuletynu Zarządu Federalnego LWW posuwał się nawet dalej od większości publicystów związków przesiedleńczych. Żądał mianowicie ukarania winnych zarówno „bezprawia wysiedleń” Niemców z Polski, jak i rzekomych wykroczeń, operując fantastyczną liczbą 150 000 niemieckich „ofiar polskiego terroru i wysiedleń” z obszarów Polski przedwrześniowej⁴⁰. Piętnował polskie zbrodnie wojenne popełnione rzekomo na około 4 000 niewinnych *Volksdeutschach* podczas kampanii wrześniowej 1939 r., a następnie także w latach okupacji⁴¹. Jednak bardziej jeszcze zna-

³⁷ *Politik des schlechten Gewissens. Einige Bemerkungen zum Gomulka Plan von E. Rogalla*. „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, April 1964, Folge 4; *Gegen Verzicht und Preisgabe der deutschen Belange von E. Rogalla*. „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, November 1967, Folge 11.

³⁸ H. von Rosen, *Zwanzig Jahre danach*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1965*; H. von Rosen, *Wir und der Osten*. „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, Januar i Juni 1967, Folge 1 i 6; T. Bierschenk, *Mehr Selbstbewusstsein zur deutschen Halten Heutzutage* oraz *Gegen Verzicht für friedlichen Ausgleich*. „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, September 1964, Folge 9 i Mai 1966, Folge 5.

³⁹ *Die Hauptkundgebung am Sonntag. Dr Ulitz: Warschau macht die Verständigung unmöglich*. „*Unser Oberschlesien*”, 30 Juli 1964.

⁴⁰ T. Bierschenk, *Rehabilitierung — 20 Jahre nach der Vertreibung?* „*Volksbote*”, 30 Januar 1965 i „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*” 1965, Folge 2 oraz tegoż, *Und die Verbrechen an unseren Landsleuten*. „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, Februar-März 1966, Folge 3.

⁴¹ Tamże; T. Bierschenk, *Vor 24 Jahre u. heute*. „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, September 1963, Folge 9; T. Bierschenk, *Rehabilitierung — 20*

miennym były wzrastające apetyty rewizjonistyczne szefa prasowego LWW. Z roszczeniami do polskich Ziem Zachodnich wystąpił Bierschenk w lipcu 1961 r. w artykule programowym przeznaczonym dla uczestników 5. zjazdu LWW we Frankfurcie, podkreślając, że powrót tych obszarów do Niemiec stanowić może jedynie podstawę porozumienia Niemców z Polakami. Wystąpienie Bierschena rozwinął i uzupełnił w swym przemówieniu na zjeździe (w dniach 15—16 lipca 1961 r.) prezes Zarządu Federalnego LWW — von Rosen, który w swym referacie programowym pt. *Brücke der Verständigung* żądał prawa do samostanowienia dla Niemców z ziem nad Wisłą i Wartą wraz z możliwością ich powrotu do dawnych miejsc zamieszkania⁴². Rosen określił te żądania jako możliwe do spełnienia dopiero po „uwolnieniu Polski spod panowania komunistów”. Charakterystyczne, że to wystąpienie przedstawiała następnie propaganda LWW jako rzekomy wyraz pojednawczości i chęci porozumienia ze społeczeństwem polskim. Nasilenie kampanii rewizjonistycznej w prasie Ziomkostwa w stosunku do polskich Ziem Zachodnich systematycznie wzrasta w latach 1962—1967. Publikacje rewizjonistyczne Bierschena i samego Rosena w biuletynie „Warthe-Weichsel Mitteilungsblatt”, skierowane przeciw wszelkim próbom odprężenia stosunków NRF ze wschodnimi sąsiadami na podstawie uznania *status quo*, stawały się coraz ostrzejsze. Charakterystyczny był zwłaszcza artykuł w noworocznym numerze wspomnianego biuletynu na 1967 r., określający kierunki działania politycznego ruchu przesiedleńczego⁴³. Przywódca Ziomkostwa wyjaśniając, że przesiedleńcy nie występują przeciw odprężeniu i gotowi są ponieść ofiary, jednocześnie podkreślał, że uznanie obecnego stanu rzeczy byłoby usankcjonowaniem bezprawia, a takie rozwiązanie oparte na przemocy i odwecie nie mogłoby być trwałe. Przesiedleńców przedstawiał jako bojowników o sprawiedliwość i wyzwolenie narodów bloku wschodniego z rzekomych więzów Związku Radzieckiego, przepełnionych prawdziwą świadomością narodową, która jest potrzebna do walki przeciwko wszystkim ośrodkom masowego przekazu i wszystkim ekstremistom. W ten sposób Rosen postawił realistycznych i demokratycznych publicystów zachodnioniemieckich w jednym szeregu z działaczami neohitlerowskiej NPD. W tej kampanii rewizjonistycznej LWW godnymi uwagi były również publikacje na łamach rocznika Ziomkostwa Augusta Müllera — badacza *Ostforschung* z okresu międzywojennego w zakresie pruskiej kolonizacji na ziemiach polskich i spraw kościoła ewangelickiego w Kongresówce. Müller odmawiał Polsce nie tylko wszelkich praw do Ziem Zachodnich, lecz także kwestionował jej prawa do dzielnic zachodnich II Rzeczypospolitej, a zwłaszcza do Pomorza. Pretendujący do naukowego

Jahre nach der Vertreibung. „Volksbote”, 30 Januar 1965 i „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt” 1965, Folge 2.

⁴² T. Bierschenk, *Unsere Bundestreffen in Frankfurt*, op. cit.; H. von Rosen, *Brücke der Verständigung*. „Ost-West Kurier”, 4 Juli 1961, nr 29.

⁴³ H. von Rosen, *Wir und der Osten*. „Warthe-Weichsel, Mitteilungsblatt”, Januar 1967, Folge 1.

charakteru swych publikacji A. Müller okazał się odpowiednim partnerem Bierschenka zarówno w dziedzinie agresywnego rewizjonizmu, jak i w dążeniach do stwarzania fałszywego obrazu losów Niemców w II Rzeczypospolitej, wykorzystując w tej dziedzinie pomoc wymienionego już A. Kargla⁴⁴.

Wzrastające tendencje rewizjonistyczne w kierowniczych kołach LWW zaczęły wykraczać nie tylko poza granice Niemiec z 1937, lecz także poza granice z 1914 r. Zaczęto wysuwać roszczenia terytorialne w stosunku do łódzkiego okręgu przemysłowego. Wystąpił z nimi Bierschenk na łamach tygodnika koncernu Springera „Welt am Sonntag” w lutym 1964 r., oświadczając, wręcz, że „przy żądaniach NRF w stosunku do Gdańska, Szczecina i Wrocławia nie należy zapominać o niemieckiej Łodzi”.

Te roszczenia, wykraczające poza granice Rzeszy z 1914 r. i pokrywające się z zakusami jej imperialistycznych ośrodków w stosunku do byłej Kongresówki, zasługują na szczególną uwagę. Wystąpienie Bierschenka miało miejsce na krótko przed objęciem patronatu nad Niemcami z Polski środkowej i Wołynia przez miasto Mönchen-Gladbach w Północnej Nadrenii-Westfalii, gdzie 30 maja 1964 r. dokonano uroczystego otwarcia „Ojczyźnianego Archiwum Łodzi”, przeniesionego z Hanoweru i Dortmundu⁴⁵. Archiwum to, zorganizowane głównie w wyniku zabiegów A. Kargla i Ottona Heike, służy celom propagowania tezy o rzekomej niemieckości Łodzi i łódzkiego okręgu przemysłowego. Tych rewizjonistycznych roszczeń ekipy kierowniczej LWW na ogół nie ujawnia się ze względów taktycznych w programach i oficjalnych deklaracjach Ziomkostwa. Program LWW, ustalony przez Zarząd Federalny 31 stycznia 1966 w Giessen i przyjęty 1 maja 1966 r. przez *Bundesversammlung* we Frankfurcie, postuluje jedynie w swych ostatnich punktach (8—10) b. lakonicznie i ogólnikowo poprawę stosunków polsko-niemieckich poprzez lepsze wzajemne poznanie i sprostowanie fałszywego obrazu historii. Współzycie Niemców z Polakami w wolności uznane zostało za możliwe pod warunkiem równouprawnienia obu stron i zapewnienia im swobodnego rozwoju⁴⁶. Sprawa zachodnich granic Polski została przezornie przemilczana. Jednak w punkcie szóstym programu żądającym zjednoczenia Niemiec i prawa do samostanowienia dla Niemców, zostało dość zwięźle także wstawione osławione *Recht auf die Heimat*. Na tej podstawie pozostawia też program uznaniu członków decyzję co do ewentualnego powrotu w nieokreślonej przyszłości do Polski. Zalecanie takiego powrotu w programie zadań LWW, niezależnie od chęci

⁴⁴ A. Müller, *Gedanke zum deutsch-polnischen Verhältnis*; tenże, *Zur Diskussion um die polnische Ansprüche auf die Oder-Neise Linie*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1966 i 1967*; A. Müller, *Tendenziose Vergangenheitsbewältigung*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1965*; por. A. Bednarek, *Falszertwa recenzyjne byłego redaktora okupacyjnej „Litzmannstadter Zeitung”*. „Przegląd Zachodnio-Pomorski” 1967, nr 2.

⁴⁵ *Mönchen-Gladbach — Patenstadt der Lodzer Deutschen u. Sitz des Heimatsarchivs*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Juli 1964, Folge 7.

⁴⁶ *Die Giessener Leitsätze der LWW*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1966*.

kierownictwa, mogłoby pociągnąć komplikacje wewnętrzne w Ziomkostwie, gdyż zdecydowana większość członków nie przejawia tego rodzaju chęci. Ogólnikowy i pozornie umiarkowany program pozostawia wszakże wszelkie możliwości wysuwania rewizjonistycznych żądań przez przywódców LWW. Prezes Ziomkostwa dał im zresztą wyraz w artykule noworocznym na łamach rocznika LWW z 1967 r.⁴⁷ Polemizując ze znaną audycją telewizyjną czasopisma „Panorama” w NRF latem 1966 von Rosen powtórzył swą starą tezę o odmowie uznania zachodnich granic Polski jako warunku pojednania obu społeczeństw. Nie poprzestał jednak na tym, powtarzając także żądanie prawa do „stron rodzinnych” dla członków LWW w dzielnicach Polski międzywojennej. Rosen przyznawał wprawdzie, że większość związków przesiedleńczych ograniczyła żądania rewizjonistyczne do przywrócenia wschodnich granic Niemiec z 1937 r., lecz postulował traktowanie dalszych roszczeń jako dalszego celu. Tę wielką ideę otrzymało — jego zdaniem — Ziomkostwo w spadku po Niemcach zagranicznych z okresu międzywojennego. Żądania Bierschenka są wyrazem, popieranym przez kierownictwo LWW, poglądów czołowych osobistości Niemców „łódzkich” uważających przyszłe współżycie Niemców i Polaków w państwie nie kierowanym przez Niemców za niemożliwe⁴⁸. W rzeczywistości jednak — wbrew tym zabobnym zakusom — większość Niemców „łódzkich” w NRF nie przejawia pragnienia powrotu do dawnych miejsc zamieszkania. LWW nie skupiło bynajmniej w swych szeregach wszystkich Niemców „łódzkich” w NRF. Jednakże rozsądniejsze elementy z tego środowiska bądź trzymały się z dala od Ziomkostwa, bądź też nie angażowały w jego pracach organizacyjnych, co stwarzało swobodę działania dla wspomnianej grupy prominentów.

W środowiskach Niemców z Galicji i Wołynia rewizjonistyczne hasła znajdowały jeszcze słabszy oddźwięk niż wśród Niemców „łódzkich”. Natomiast w najsilniejszej liczebnie grupie Niemców „poznańskich” znajdowały tylko częściowo oddźwięk. Środowisko to wysuwało w swej działalności propagandowej na plan pierwszy kultywowanie woli powrotu do stron rodzinnych wykazując znacznie większe przywiązanie do miejsc pochodzenia od innych środowisk Ziomkostwa. Przeciwnikom żądań powrotu spośród Niemców łódzkich i województw połudn.-wsch. zarzucano przyjmowanie tezy rezygnatorskiej. Środowisko Niemców poznańskich skłonne do przyjmowania antykomunistycznych haseł Rosena, Bierschenka, W. Krafta i L. Wolffa, przedstawiających wizję „nowej Europy” i wykluczających koegzystencję zjednoczonej Europy z komunizmem⁴⁹, okazało więcej realizmu w stosunku

⁴⁷ H. von Rosen, *Das Ziel bleibt*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1967*.

⁴⁸ Axel de Vries, *op. cit.*, s. 64.

⁴⁹ Tamże; H. von Rosen, *Kraft u. Zuversicht für 1961* i W. Kraft, *Freundschaftliche Beziehungen zu den osteuropäischen Völkern*, „Posener Stimmen” 1961 Januar nr 4 i Juli nr 10; „Posener Stimmen” 1962 nr 2 (przemówienie L. Wolffa w Roth).

do wysuwanych przez nowych przywódców LWW żądań rewizjonistycznych. Umiarkowane poglądy o możliwości współżycia Niemców z Polakami w państwie polskim utrzymywały się nadal częściowo w tym środowisku w latach 1961—1967, aczkolwiek część przywódców (zwłaszcza duchownych) związanych z *Kirchendienst-Ost* zaangażowała się w antypolską akcję dywersyjną, o czym będzie dalej mowa. Ton wypowiedzi czasopisma „*Posener Stimmen*” w sprawach stosunków polsko-niemieckich był łagodniejszy niż ton biuletynu i rocznika LWW⁵⁰. W kierowniczych kołach Ziomkostwa Kraju Warty rewizjonizm przywódców LWW znalazł także zwolenników⁵¹. Na ogół jednak przywódcy tego Ziomkostwa oraz ich organ „*Wartheland — Nachrichten*” okazywali nieco więcej umiarkowania w wypowiedziach i artykułach poświęconych stosunkom polsko-niemieckim.

Propaganda LWW od lipca 1967 r. zaczęła lansować hasło prawa grup narodowościowych (*Volksgruppenrecht*), wysunięte przez ziomkostwa Górnoślązaków i Niemców sudeckich⁵². Prawo grup narodowościowych ma stanowić trzeci podstawowy element prawnego uzasadnienia postulatów rewizjonistycznych (dwa pierwsze to: *Heimatrecht* — prawo do stron rodzinnych i *Selbstbestimmungsrecht* — prawo samostanowienia). Biuletyn LWW opublikował tezy w sprawie prawa grup narodowościowych podkreślając w komentarzu, że większość postanowień zawartych w tezach ujęta była w Traktacie o Ochronie Mniejszości z 1919 r., a następnie weszła do polskiej konstytucji marcowej z 1921 r., ale pozostawały one w większości na papierze i były zbyt często obchodzone. Nieprzestrzeganie tych zasad przez władze polskie i polską opinię publiczną umożliwiło rzekomy ucisk Niemców w Polsce w okresie międzywojennym. Natomiast respektowanie tych założeń — zdaniem pisma — umożliwi pomyślne współżycie różnych narodowości w ramach jednego państwa. W myśl też *Volksgruppenrecht*, przejętych przez propagandę LWW od Ziomkostwa Górnoślązaków i Niemców sudeckich, każda grupa narodowościowa w danym państwie musi posiadać prawo samorządu dla zabezpieczenia i rozwoju swych własnych sił zarówno w dziedzinie życia kulturalno-oświatowego, jak i innych dziedzinach oraz posiadać ochronę trybunału europejskiego. Hasło prawa grup narodowościowych związków przesiedleńczych bardzo żywo przypomina teorię i praktykę narodowego socjalizmu, kiedy to III Rzesza wysuwała *Volksgruppenrecht* na czoło swych żądań podczas kryzysu sudeckiego 1938 r. i kampanii przeciw Polsce 1939 r.

⁵⁰ Stwierdzenie to oparłem na lekturze roczników „*Posener Stimmen*” z lat 1964—1967.

⁵¹ *Nun ist es genug. Erich Blumenfeld, ein exemplarischer Fall.* „*Wartheland Nachrichten*”, 15 Mai 1966.

⁵² *Volksgruppenrecht.* „*Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*”, Juli 1967, Folge 7; M. Cygański, Herbert Czaja — prezes Zarządu Federalnego Ziomkostwa Oberschlesierów od maja 1964 r. „*Biuletyn Niemcoznawczy Instytutu Śląskiego w Opolu*” 1968 nr 5 (17).

Trudno byłoby mieć wątpliwości, że *Volksgruppenrecht* w wydaniu ziomkostw ma służyć, tak jak i za czasów Hitlera, próbom penetracji niemieckiej w państwach Europy wschodniej i południowo-wschodniej.

H. Rosen, L. Wolff, T. Bierschenk oraz ich poplecznicy o których mowa w części drugiej artykułu, ściśle dostosowali propagandę i taktykę polityczną LWW do wytycznych BdV i jego głównego protektora — rządzącej partii CDU/CSU. Konsekwencją rezygnacji z wszelkich samodzielniejszych dążeń politycznych nowego kierownictwa LWW było całkowite podporządkowanie się Ziomkostwa tym czynnikom. Mimo pretensji do samodzielności Ziomkostwa, wystąpienia Rosena i Bierschena już od 1962 r. wskazywały na tę zależność⁵³. T. Bierschenk formułując postulaty programowe LWW pisał w październiku 1962 r. na łamach „Posener Stimmen”, że Ziomkostwo nie zamierza tworzyć własnych koncepcji politycznych, lecz uznaje cele, zadania i potrzeby ogólnoniemieckie, czego dowodem uznanie w jego statucie „wspólnoty losu wszystkich niemieckich wygnańców ze stron rodzinnych”. W przedmowie do rocznika Ziomkostwa na 1962 r. Rosen podkreślał, że dla LWW istnieje tylko jedna linia współpracy z wolnymi narodami, w której chodzi również o braci i siostry za „żelazną kurtyną”, a także o wszystkie narody Europy środkowo-wschodniej. Niemal równocześnie z tą wypowiedzią Rosen postulował na łamach „Posener Stimmen” w styczniu 1962 r. aktywniejsze włączenie się Ziomkostwa do walki z komunizmem. Antykomunistyczne, „europejskie i wyzwolenicze” konstrukcje propagandowe, pochodzące w znacznej mierze z programu H. Kocha, zostały wykorzystane przez nowych przywódców LWW jako środek do wysuwania niemaskowanych już dążeń rewizjonistycznych. Wzrastające ataki propagandy LWW na ustrój społeczno-polityczny w Polsce wskazują na utrzymujące się złudne nadzieje w tronie kierowniczym LWW — osiągnięcia nierealnych celów rewizjonistycznych poprzez zmianę ustroju w Polsce. Opinie kierowniczych kół BdV i CDU/CSU stały się dla przywódców LWW wiążące w ocenie wszelkich aspektów stosunków polsko-niemieckich. Zwłaszcza znany memoriał Wenzla Jakscha pt. *Westeuropa-Osteuropa-Sowietunion* pozostał długo dla LWW wytyczną w sprawach dotyczących Polski i innych państw socjalistycznych. Akceptacja poglądów BdV i CDU/CSU objęła zarówno politykę zagraniczną, jak i sytuację wewnętrzną NRF, a także wydarzenia na arenie światowej. Na tej podstawie kształtował się również stosunek Ziomkostwa Wisły-Warty do rządu „wielkiej koalicji” i jego tzw. nowej polityki wschodniej. Proces zjednoczenia Niemiec, odprężenia i poprawę stosunków ze wschodnimi sąsiadami

⁵³ „Posener Stimmen” Oktober 1962; *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1962*; H. von Rosen, *Kraft u. Zuversicht*, op. cit., por.: R. Fuks, op. cit., ss. 211—212; T. Bierschenk, *Die LWW, die Regierung und die Parteien*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, November 1966, Folge 11; H. von Rosen, *Unsere Sache ist gerecht*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1966*.

wyobrażają sobie kierownicze koła LWW jedynie poprzez realizację głównych założeń tradycyjnej *Ostpolitik* NRF.

Prace wewnętrzno-organizacyjne i propaganda polityczna stanowią zasadnicze, lecz nie jedyne odcinki działalności LWW. Nie mniej ważnym nurtem aktywności Ziomkostwa Wisły-Warty, jak i innych związków przesiedleńczych, jest współpraca z różnymi organami zachodniemieckiego wywiadu w zakresie prowadzenia akcji szpiegowsko-dywersyjnej przeciw Polsce, NRD, Czechosłowacji i ZSRR⁵⁴. Niewątpliwie jest to mniej znany odcinek działalności ziomkostw, ale bardzo istotny. Współpraca członków LWW z wywiadem NRF w prowadzeniu akcji szpiegowsko-dywersyjnej przeciw Polsce jest szczególnie ważną ze względu na ich dobrą znajomość spraw polskich z okresu międzywojennego oraz psychiki społeczeństwa polskiego. Wspomniane *Heimatsauskunftstellen* i *Heimatortskarteien* LWW stanowią cenne źródła informacji dla agentur wywiadu NRF. Aktywność LWW na tym odcinku była oczywiście ściśle zakonspirowaną i dopiero proces Alfreda Kipperera i Eugena Scharbatki — emisariuszy *Kirchendienst-Ost* i *Deutsches Evangelisches Hilfswerk*, który miał miejsce w lutym 1968 r. w Szczecinie — dostarczył interesujących materiałów w zakresie podejmowania prób szerszej akcji w tej dziedzinie. Proces wykazał, że Kościelna Służba Wschodu i Niemiecka Ewangelicka Instytucja Pomocy, współpracując ściśle w tej akcji z Ziomkostwem Wisły-Warty, prowadziły tajną dywersję i działalność na Ziemiach Zachodnich w duchu rewizjonizmu⁵⁵. Formami antypolskiej dywersji były: kolportaż rewizjonistycznych pism i wydawnictw, głównie Ziomkostwa Wisły-Warty i *Landsmannschaft-Pommern*, korupcja obywateli polskich narodowości niemieckiej poprzez różną pomoc materialną, organizowanie siatek agentów, działających zwłaszcza wśród Niemców-ewangelików. Celem tej akcji było przygotowywanie gruntu na całym obszarze Ziem Zachodnich dla przyszłej działalności niemieckiego kościoła ewangelickiego po ich zaborze przez NRF. Przewód sądowy potwierdził znane fakty z pism związków przesiedleńczych, że zarówno *Kirchendienst-Ost* z siedzibą w Berlinie Zachodnim, jak i *Evangelisches Hilfswerk* są bardziej instytucjami politycznymi oraz rewizjonistycznymi niż kościelnymi i charytatywno-religijnymi⁵⁶. W pierwszych latach po II wojnie światowej zadaniem *Kirchendienst-Ost* było organizowanie niemieckich przesiedleńców i uciekinierów z Polski na terenie okupowanych Niemiec oraz ewidencjonowanie i utrzymywanie kontaktu z Niemcami pozostałymi w Polsce. Po utworzeniu NRF Kościelna Służba Wschodu uległa znacznej rozbudowie i podjęła próby infiltracji ewangelickiej ludności ro-

⁵⁴ A. W. Walczak, *Działalność polityczna przesiedleńców w Niemczech zachodnich*. „Przegląd Zachodni” 1959, nr 6; M. Cygański, *Zawsze przeciw Polsce*, op. cit., ss. 264—266; J. Mader, *Szara ręka*. Poznań 1961, ss. 174—176; *Berlin zachodni — ośrodek szpiegostwa i dywersji*. Warszawa 1962, ss. 151—156 i 202—204.

⁵⁵ W. Rogowski, *Kościelna Służba Wschodu*. „Polityka” 1968, nr 9—10; T. Kur, *Kirchendienst-Ost*. „Prawo i Życie” 1968, nr 4—6.

⁵⁶ Tamże.

dzimej Ziemi Zachodnich⁵⁷. Rozpoczęła się akcja wysyłania listów i paczek dla niemieckich ewangelików w Polsce, a następnie kolportaż druków propagandowych i werbowanie wśród nich agentów. Założyciele i główni działacze *Kirchendienst-Ost* pochodzili przeważnie z kół niemieckiego duchowieństwa protestanckiego w Polsce, współpracujących czynnie z partiami narodowo-socjalistycznymi. Dwaj kolejni kierownicy tej instytucji: dr Richard Kammel (w latach 1945—1953) i Harald Kruska (od 1953 do chwili obecnej) byli w okresie międzywojennym pastorami Niemieckiego Kościoła Ewangelicko-Unijnego w Poznańskim⁵⁸. R. Kammel działał w Poznaniu jako bliski współpracownik generalnego superintendenta Paula Blaua. Należał do zlikwidowanego za działalność antypaństwową *Deutschtumsbundu* w 1923 r., a następnie w latach 1934—1937 był organizatorem i przywódcą poznańskiego *Deutscher Wohlfahrtsdienst* (Niemieckiego Towarzystwa Dobroczyńności) o zasięgu ogólnokrajowym, skupiającym około 19 000 członków. *Deutscher Wohlfahrtsdienst* — ściśle związany ze znaną fundacją *Deutsche Stiftung* — występował jako ekspozytura interesów tej fundacji w Polsce i odznaczał się wybitnie prohitlerowskim profilem. Po dwuletnim pobycie w Berlinie Kammel wrócił do Poznania we wrześniu 1939 r. z armią niemiecką. W okresie okupacji spełniał funkcje redaktora i publicysty wydawnictw kościelnych pozytywnie nastawionych wobec reżimu hitlerowskiego. Kierownictwo *Kirchendienst-Ost* powierzył mu w 1945 r. biskup Berlina Otto Dibelius.

H. Kruska był przed wojną pastorem w Lubawie k. Gniezna i wykładowcą wyższej szkoły teologicznej w Poznaniu. W końcu 1940 r. objął parafię św. Łukasza w Poznaniu. Od początku okupacji współpracował z SD, swym raportem przyczyniając się do aresztowania biskupa Bursche⁵⁹. Jako następcą Kammela na stanowisku szefa *Kirchendienst-Ost* Kruska został także przewodniczącym Konwentu Rozproszonych Kościołów Ewangelickich Wschodnich.

Spółród innych czołowych działaczy *Kirchendienst-Ost*, pracujących w latach międzywojennych w aparacie Niemieckiego Kościoła Ewangelicko-Unijnego w Poznańskim, który przez całe dwudziestolecie należał do niemieckiej *Altpreussische Union*, i podlegał *Evangelischer Oberkirchenrat* w Berlinie, należy wymienić: redaktora pism i wydawnictw Kościelnej Służby Wschodu — Johanna Steffani, dawnego pastora, ochotnika armii pruskiej i twórcę związku *Hindenburg* (zrzeszającego oficerów armii II Rzeszy), przedwojennego superintendenta w Jarocinie, aktywnego działacza *Deutscher Wohlfahrtsdienst* i redaktora „Posener Evangelisches Kirchenblatt”, sekretarza zarządu *Kirchendienst-Ost* — Käthe Kammel, córkę R. Kammela i dawną aktywistkę niemieckiego ruchu ewangelickiego w Poznaniu; dawnego radcę konsystorza i bliskiego współpracownika P. Blau; doktora teologii protestanckiej Artura Rhode, znanego z prohitlerowskiej działalności w Poznańskim i na

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże; „Posener Evangelisches Kirchenblatt”, Posen 1938, nr 9—12 i 1940.

⁵⁹ T. Kur, *op. cit.*

Pomorzu, który w okresie okupacji awansował na superintendenta kościelnego w Poznaniu i redaktora „Posener Evangelisches Kirchenblatt”⁶⁰. Do tej grupy należą też superintendenci: Alfred Kleindienst i Teodor Zöckler oraz historycy — Gotthold Rhode i Ilse Rhode.

Większość z wymienionych to działacze z trzonu kierowniczego Ziomkostwa Wisły-Warty lub też jego najważniejsi współpracownicy. J. Steffani razem z T. Bierschenkiem i P. E. Nasarskim wchodzi w skład kolegium redakcyjnego *Jahrbuch Weichsel-Warthe*⁶¹. Na łamach tego rocznika i innych pism LWW publikował artykuły wzywające do zacieśniania kontaktów między Niemcami w NRF a niemieckimi ewangelikami w Polsce. Superintendenci A. Kleindienst i T. Zöckler — przywódcy znanych już komitetów opiekuńczych — odegrali zasadniczą rolę w przygotowaniach do utworzenia LWW. T. Zöckler zmarł w 1947 r., zaś Kleindienst pozostaje do dziś kierownikiem ziomkowskiego duszpasterstwa w Bawarii⁶². Ścisłe współpracuje z nim dwóch pastorów: Artur Schmidt z parafii ewangelickiej na Radogoszczu w Łodzi (urzędujący w Schwabach) oraz Benno Kraeter, — duchowny z Białegostoku działający w Monachium. Przed wojną należeli do aktywistów prohitlerowskiej *Arbeitsgemeinschaft der deutschen Pastoren*⁶³. Historycy-publicyści G. Rhode i Ilse Rhode — to najbliżsi współpracownicy kierownictwa LWW od początku istnienia organizacji; sylwetkę pierwszego przedstawiłem w drugiej części artykułu. Zmarła w 1959 r. I. Rhode zajmowała przez szereg lat stanowisko naczelnego redaktora „Posener Stimmen”⁶⁴. H. Kruska, jako bliski współpracownik przywódców LWW, uczestniczył m. in. w zjazdach federalnych Ziomkostwa. Na łamach rocznika LWW za 1968 r. opublikował on też program celów i zadań kościelnej służby Wschodu⁶⁵. W sytuacji tak ścisłej wzajemnej współpracy kierownictw LWW i *Kirchendienst-Ost* również antypolska działalność dywersyjna na Ziemiach Zachodnich prowadzona była wspólnie. Trudno byłoby posądzać takich przywódców LWW, a dawnych współpracowników służb wywiadu III Rzeszy, jak H. Koch, L. Wolff, T. Bierschenk o niechęć do tego rodzaju działań. Współudział przywódców LWW w tej akcji był tym ważniejszy, że według źródeł NRF pewna część uciekinierów niemieckich z obszaru województw zachodnich i centralnych II Rzeczypospolitej pozostała na Ziemiach Zachodnich⁶⁶. Kolportaż pism i rewizjonistycznych publikacji LWW rokował większy sukces niż wydawnictwa innych ziomkostw.

⁶⁰ Tamże; „Posener Evangelisches Kirchenblatt” 1940—1941.

⁶¹ *Jahrbuch Weichsel-Warthe* 1963—1967.

⁶² *Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt*, März 1965, Folge 3.

⁶³ M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, op. cit., ss. 64—65.

⁶⁴ T. Kur, op. cit.

⁶⁵ H. Kruska, *Ziele und Aufgaben des Kirchendienstes Ost*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe* 1968.

⁶⁶ *Wir dürfen sie niemals vergessen! Das Schicksal der unter polnischer u. sowjetischer Verwaltung lebenden Deutschen*. „Ost-West-Kurier” 1961, nr 14.

Silne, chociaż nie tak bardzo wyraźne i uchwytnie, są związki Ziomkostwa Wisły-Warty ze wspomnianym drugim partnerem akcji *Kirchendienst-Ost* na polskich Ziemiach Zachodnich. *Hilfswerk der evangelischen Kirche in Deutschland*, określane też nazwą *Deutsches Evangelisches Hilfswerk*, utworzony został także jesienią 1945 r. przez współzałożyciela CDU — Eugena Gerstenmaiera, prezydenta *Bundestagu* od 1954, przy współpracy biskupa Berlina-Brandenburg Otto Dibeliusa — dawnego biskupa nadwornego Wilhelma II i znanego przeciwnika Polaków⁶⁷. Pod patronatem tego ostatniego powstał komitet pomocy niemieckim ewangelikom (*Hilfskomitees der evangelischen Deutschen*), który wyłonił z kolei wydział kościołów wschodnich i pomocy kościelnej dla przesiedleńców ze wschodu (*Ostkirchenausschuss-Kirchliches Hilfsausschuss für Ostvertriebene*) z siedzibą w Hanowerze. Celem tych instytucji kościelnych było nie tylko podtrzymanie egzystencji rozproszonych w Niemczech ewangelickich kościołów wschodnich poprzez udzielanie im wszechstronnej pomocy. Przyswiecały im od początku cele polityczno-rewizjonistyczne na równi niemal z religijno-charytatywnymi. Współpraca jak najściślejsza z ziomkostwami w realizacji tych dążeń była od początku sprawą zasadniczą. Przy pomocy i poparciu tych związków powstały znane komitety — prekursorzy i zaplecze LWW. Centrala *Evangelisches Hilfswerk* w Stuttgarcie koordynuje m. in. działalność trzech komitetów opiekuńczych związanych z LWW. Komitety te oraz *Kirchendienst-Ost* stanowiły zasadniczy czynnik zacieśniania wzajemnej współpracy *Evangelisches Hilfswerk* z LWW. Próby infiltracji *Evangelisches Hilfswerk* w środowiska polskiej ludności rodzimej Ziemi Zachodnich poprzez udzielanie pomocy materialnej (wysyłanie paczek), oddziaływanie ideologiczne, prowadzenie akcji dokumentacyjnej — zbieranie informacji o sytuacji na tych obszarach i udzielanie pomocy prawnej osobom uważanym za obywateli niemieckich w NRF, mimo posiadania przez nich polskiego obywatelstwa, zostały stwierdzone już w latach 1957—1960⁶⁸. W przedstawionych próbach antypolskiej działalności na Ziemiach Zachodnich współdziałała głównie z *Kirchendienst-Ost* filia *Evangelisches Hilfswerk* w Rendsburgu w Szlezwiku-Holsztynie.

Obecnie można stwierdzić, że współdziałanie z *Kirchendienst-Ost* i *Evangelisches Hilfswerk* z pewnością nie wyczerpuje sprawy zaangażowania przywódców i aktywu LWW w tajnej akcji dywersyjnej przeciw Polsce.

II. PRZYWÓDCY ZIOMKOSTWA WISŁY-WARTY

Waldemar Kraft — pierwszy prezes zarządu Ziomkostwa w latach 1949—1951. W. Kraft pochodzi z powiatu jarocińskiego. W okresie międzywojennym kierował działalnością najważniejszych związków gospodarczo-rolnych mniejszości niemieckiej w Poznaniu: Zjednoczeniem Niemieckich

⁶⁷ M. H. Boehm, *op. cit.*, ss. 529—530; J. Mammert, *Hilfswerk für ...*, „Prawo i Życie” 1960, nr 10; T. Kur, *op. cit.*

⁶⁸ J. Mammert, *Hilfswerk für ...*, *op. cit.*

Związków Chłopskich (*Hauptverein der deutschen Bauernvereine*) w latach 1921—1923 i *Westpolnische Landwirtschaftliche Gesellschaft* — w latach 1923—1939⁶⁹. *Hauptverein der deutschen Bauernvereine*, ściśle związany ze znanym antypolskim *Deutschtumsbund zur Wahrung der Minderheitsrechte in Polen*, rozwiązany został w połowie 1923 r., wkrótce po likwidacji przez władze polskie jego politycznego patrona. Powstałe jako sukcesor tego Zjednoczenia Niemieckie Towarzystwo Rolnicze w Polsce Zachodniej stanowiło najsilniejszą organizację spółdzielczości rolnej mniejszości niemieckiej w całym kraju, posiadając około 200 lokalnych związków (*Ortsvereine*) i zrzeszając przeszło 10 000 członków. Pozornie apolityczne stowarzyszenie społeczno-zawodowe, w rzeczywistości stanowiło zaplecze wielkiej narodowosocjalistycznej partii politycznej mniejszości niemieckiej w Poznańskim i na Pomorzu — *Deutsche Vereinigung für Posen und Pommerellen*, działającej w latach 1934—1939 ściśle według dyrektyw ośrodków dyspozycyjnych III Rzeszy⁷⁰. W okresie wojny Kraft służył nadal gorliwie III Rzeszy. W początkach okupacji Polski awansował na prezydenta okupacyjnej izby rolniczej w Poznaniu i został mianowany *SS-Hauptsturmführerem*⁷¹. W 1940 r. powołany został przez ministerstwo do spraw wyżywienia na stanowisko kierownika *Reichsgesellschaft für Landbewirtschaftung* (Państwowe Towarzystwo Zagospodarowania Obszarów Rolniczych) z siedzibą w Poznaniu, a od 1941 w Lęborku, dokąd przeniósł się również Kraft. W maju 1943 r. wstąpił w szeregi *NSDAP*.

Po wojnie Kraft nie ograniczał swej aktywności do Ziomkostwa Wisły-Warty. Należał do głównych organizatorów rewizjonistyczno-odwetowego Bloku Wypędzonych i Pozbawionych Ojczyzny (*Block der Heimatvertriebenen u. Entrechteten — BHE*), powstałego 8 stycznia 1950 r. w Kilonii, a skupiającego w znacznej mierze dawnych działaczy *NSDAP*, *SA*, *SS* i inne elementy hitlerowskie z kół przesiedleńczych⁷². W latach 1950—1954 był przewodniczącym federalnym tej partii politycznej przesiedleńców. Jako przywódca *BHE* zajmował stanowiska wicepremiera oraz ministra finansów i sprawiedliwości w rządzie krajowym Szlezwiku-Holsztynu. Jako rzecznik współpracy *BHE* z koalicją rządową *CDU-FDP* uzyskał 20 października 1953 r. stanowisko ministra do zadań specjalnych w rządzie federalnym. K. Adenauera na okres trzech lat (1953—1955). Przewrotnie odstąpił funkcje przewodniczącego federalnego *BHE* przewyższającemu go zdolnościami ministrowi przesiedleńców T. Oberländerowi na drugim zjeździe partii w Bielefeld 8—9 maja 1954 r., Tarcia wewnętrzne w *BHE* i wzrost opozycji przeciw współpracy *CDU/CSU* spowodowały secesję grupy W. Krafta — T. Oberländera i jej akces do *CDU/CSU*

⁶⁹ „Archiwum Przekładów ZAP”; *BHE*, op. cit., ss. 58—59.

⁷⁰ R. W. Staniewicz, *Mniejszość niemiecka w Polsce — V Kolumna Hitlera?* „Przegląd Zachodni” 1959, nr 2.

⁷¹ *BHE*, op. cit., ss. 59—60.

⁷² Tamże, ss. 60—61; A. W. Walczak, *BHE*, op. cit., ss. 152—157, 350—351.

11 lipca 1955 r.⁷³ Kilka lat później *BHE* poniosła klęskę w wyborach do III *Bundestagu* (we wrześniu 1957 r.), będącą następstwem kryzysu wpływów bloku przesiedleńców w społeczeństwie zachodnioniemieckim oraz rozprzężenia i ciągłych rozłamów w szeregach tej partii. W 1956 r. Kraft odznaczony został wielkim krzyżem zasługi NRF, a w 1958 r. frakcja *CDU/CSU* w *Bundestagu* wybrała go przewodniczącym zespołu poselskiego *Arbeitsgemeinschaft der CDU-Vertriebenabgeordneten*. W. Kraft pozostaje do dziś aktywnym działaczem *CDU* i czołową osobą w przesiedleńczym ruchu rewizjonistyczno-odwetowym Niemiec zachodnich. Z funkcji prezesa *LWW* Kraft zrezygnował w maju 1952 r., lecz pozostaje do dziś honorowym przewodniczącym Zarządu Federalnego Ziomkostwa.

Prof. dr Hans Koch — prezes zarządu Ziomkostwa Wisły-Warty w latach 1954—1959. Pochodzi z rodziny niemieckiej osiadłej we Lwowie; w okresie międzywojennym był w równym stopniu teologiem i uczonym, co specjalistą wywiadu niemieckiego w sprawach państw Europy środkowej i wschodniej. Staż na tym ostatnim odcinku rozpoczął już podczas I wojny światowej⁷⁴. W latach 1934—1937 zajmował stanowisko dyrektora *Institut für Osteuropa-Wirtschaft* w Królewcu, współpracując bardzo aktywnie z tamtejszą ekspozyturą *Abwehry* (*I Abwehrstelle-Königsberg*) w akcji wywiadowczej przeciw Polsce, ZSRR i państwom bałtyckim. Od października 1937 r. do 1940 r. pełnił funkcje dyrektora wrocławskiego Instytutu Europy Wschodniej (*Osteuropa-Institut*), stanowiącego forpocztę agresji III Rzeszy przeciw Czechosłowacji i Polsce. Współpraca wrocławskiego *Osteuropa — Institut* z najsilniejszą ekspozyturą *Abwehry* na wschodnim pograniczu (*VIII Abwehrstelle-Breslau*) była tak ścisła, że słusznie określano ten instytut jako cywilne zaplecze *Abwehry*⁷⁵. H. Koch odegrał zasadniczą rolę w procesie montowania ukraińskiej i niemiecko-hitlerowskiej V Kolumny w południowo-wschodnich dzielnicach Polski w latach 1936—1939, która podczas kampanii wrześniowej 1939 r. podjęła szereg zbrojnych wystąpień. W przygotowaniach do agresji przeciw ZSRR Koch odegrał nie mniej doniosłą rolę jak w działaniach przeciw Polsce, dostarczając materiałów wywiadowczych i prowadząc akcję mobilizacyjną faszystowskiego podziemia ukraińskiego⁷⁶. Przeniesiony na stanowisko dyrektora Niemieckiego Instytutu Naukowego w Sofii (1940—1941), a następnie powo-

⁷³ A. W. Walczak, *BHE*, op. cit., ss. 198—207; Kraft *Vorsitzender*. „*Deutscher Ostdienst*”, 27 Juni 1960.

⁷⁴ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych — Departament Polityczny — Wydział Narodowościowy 3188; M. Cygański, Hans Koch i Peter Emil Nasarski — „*reformatory*” bońskiego rewizjonizmu, op. cit.

⁷⁵ Tamże; A. L. Nowak, *Forpocztą agresji, czyli Osteuropa — Instytut we Wrocławiu 1918—1945*. „*Odra*” nr 4/1962; A. Drożdżyński, J. Zaborowski, *Oberländer przez Ostforschung, wywiad i NSDAP do rządu NRF*. Poznań-Warszawa 1960, s. 52.

⁷⁶ A. L. Nowak, op. cit.; A. Drożdżyński, J. Zaborowski, op. cit., s. 178; J. A. Armstrong, *Ukrainian Nationalism 1939—1945*, New York 1955, s. 44.

łany do wojska, spełniał funkcje oficera *Abwehry* w sztabie Grupy Armii Południe. Był zarówno pełnomocnikiem OKW w sprawach ukraińskich, jak i pełnomocnikiem *Ostministerium Alfreda Rosenberga*⁷⁷. Po wojnie w NRF Koch już od 1951 r. spełniał funkcje eksperta rządu federalnego do spraw wschodnich⁷⁸. Zorganizował w Monachium w 1952 r. nowy Instytut Europy Wschodniej według wzorów wrocławskiego poprzednika. Instytut monachijski współpracował równie ściśle z wywiadem Gehlena (przekształconym w czerwcu 1956 r. w federalną służbę wywiadowczą NRF), co instytut wrocławski z hitlerowską *Abwehrą*.

Na stanowisku przewodniczącego Ziomkostwa Wisły-Warty Koch rozpoczął w latach 1955—1956 pracę w kierunku reformy zachodniemieckiego rewizjonizmu. Próby te pozbawione były poważniejszego obrachunku z ludobójczymi zbrodniami III Rzeszy dokonаныmi na społeczeństwie polskim, w przygotowaniu których posiadał on także swój udział. Plany reformatorskie Kocha zawierały z pewnością koncepcję rewizjonizmu niemieckiego⁷⁹. Pod osłoną krytyki tradycyjnego rewizjonizmu oraz wysuwanych haseł o przyjaźni, pokojowym współżyciu i równości wszystkich narodów, Niemcom zachodnim przeznaczano rolę „oswobodziciela” narodów Europy środkowej i wschodniej spod „więzi ZSRR” i hegemonia w „Zjednoczonej Europie”. W takiej koncepcji sprawa granicy na Odrze i Nysie, określanej zresztą przez samego Kocha jako „krwawiąca rana na ciele narodu niemieckiego”, stawała się kwestią drugorzędą. Wysiłki Kocha, zmierzające do osiągnięcia kompromisu polsko-niemieckiego na „bazie rozumu”, szły w kierunku taktycznego wykorzystania Polaków w rozgrywkach NRF ze Związkiem Radzieckim i Niemiecką Republiką Demokratyczną. Dążenia reformatorskie Kocha spotkały się z wielką niechęcią przesiedleńczych środowisk rewizjonistyczno-odwetowych⁸⁰. Ostra reakcja tych elementów udaremniła również tego rodzaju wysiłki następcy H. Kocha, P. Emila Nasarskiego.

Ludwik Wolff — wiceprezes Zarządu Federalnego Ziomkostwa od maja 1959 r. do sierpnia 1967 r. Jest to postać bardzo charakterystyczna. L. Wolff, Niemiec „łódzki”, należał przed wojną do czołowych przywódców obozu hitlerowskiego mniejszości niemieckiej w Polsce. W okresie nauki w gimnazjum niemieckim w Łodzi był organizatorem i przywódcą tajnej organizacji skautów — *Deutsche Jungenschaftsgruppe*, stanowiącej zakamuflowaną filię berlińskiego *Deutscher Pfadfinderbund*, która wychowała niemal

⁷⁷ A. Dallin, *The German Rule in Russia 1941—1945*. London 1957, ss. 111—121.

⁷⁸ M. Cygański, *Hans Koch*, op. cit.; J. Sobczak, *Przegląd ważniejszych ośrodków tzw. Ostforschung w NRF*. „Przegląd Zachodni” 1958, nr 2; *Rokowania moskiewskie ZSRR—NRF*. „Przegląd Zachodni” 1955, nr 9—12.

⁷⁹ H. Koch, *Probleme der deutsche-slavischen Nachbarschaft*, op. cit.; tenże, *Deutsch-Slavische Gegenwart*, op. cit.

⁸⁰ Z. Rutkowski, *Iluzje i manowce reformatorów bońskiego rewizjonizmu*. „Nadodrze” 1963, nr 8.

wszystkich czołowych hitlerowców łódzkich⁸¹. W latach 1928—1930 Wolff awansował na przywódcę całego nielegalnego niemieckiego ruchu harcerskiego w Polsce i pierwszego prezesa *Deutscher Hochschüler in Polen*⁸². Działalność partyjno-polityczną rozpoczął na początku 1935 r. w szeregach narodowosocjalistycznego *Deutscher Volksverband* (Niemiecki Związek Ludowy) do którego przeszedł z równie ultrahitlerowskiej, lecz konkurencyjnej *Jugenddeutsche Partei*. Szybko awansował na wodza ruchu młodzieżowego, a następnie całego *Volksverbandu*, stanowiącego najsilniejszą partię hitlerowską mniejszości niemieckiej na obszarze Polski centralnej i południowo-wschodniej⁸³. Wolff i jego towarzysze z *Jugendgruppe DVV* w znacznej mierze doprowadzili do hitleryzacji większej części ludności niemieckiej w województwach centralnych i południowowschodnich, który to proces sfinalizowany został w latach 1938—1939. W tym okresie Wolff należał do głównych przywódców mniejszości niemieckiej w Polsce i wysuwany był przez *Volksdeutsche Mittelstelle* (centralę narodowościową aparatu SS) na wodza projektowanej zjednoczonej partii hitlerowskiej Niemców w Polsce (*Bund der Deutschen in Polen*), czyli na stanowisko odpowiadające roli Henleina w Czechosłowacji⁸⁴. W okresie konfliktu polsko-niemieckiego 1939 r. Wolff kierował działalnością hitlerowską V Kolumny w Polsce środkowej i południowo-wschodniej, wyjeżdżając dwukrotnie do Berlina (w kwietniu i maju 1939 r.) na konferencje w *Sicherheitshauptamt der SS*⁸⁵. Aresztowany za działalność antypaństwową 28 sierpnia 1939 r. wraz z innymi przywódcami DVV oraz JDP i wywieziony do Brzeźcia, już 13 września znalazł się na wolności. 19 października 1939 r. otrzymał z rąk Hitlera złotą odznakę NSDAP, a wkrótce potem Himmler mianował go *SS-Obersturmbannführerem*, zaś Baldur von Schirach — *Oberbannführerem Hitler-Jugend*⁸⁶. Już w okresie rządów niemieckiej administracji wojskowej w Łodzi (od 9 września do

⁸¹ Archiwum Państwowe w Łodzi (APŁ), *Deutsches Knabengymnasium* 10; por. M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, *op. cit.*, s. 38.

⁸² Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP), *Sicherheitsdienst* 5 „*Deutsche Jungenschaft in Polen*”; *SS-Obersturmbannführer Ludwig Wolff*. „*Lodscher Zeitung*”, 30 Januar 1940.

⁸³ Centralne Archiwum MSW w Warszawie (CAMSW), Urząd Wojewódzki w Łodzi, 18, 19a, 20 „*Miesięczne sprawozdania sytuacyjne Urzędu Wojewódzkiego w Łodzi z życia mniejszości narodowych w latach 1936—1939*”; *SS-Obersturmbannführer Ludwig Wolff*, *op. cit.*

⁸⁴ Archiwum Polityczne *Auswärtiges Amt* w Bonn, pismo szefa *Volksdeutsche Mittelstelle*, Wenera Lorenza, do przywódców niemieckich w Polsce wraz z załączonym dokumentem *Vorschlag für die Neubildung der deutschen Volksgruppen in Polen*. Fotokopie tych dokumentów, znajdujące się w zbiorach doc. dra M. Wojciechowskiego, zostały mi uprzejmie udostępnione przez dra R. W. Staniewicza za zgodą właściciela.

⁸⁵ W. Chelmiński, *Z archiwów Gestapo. Geheime Reichssache*. „*Stolica*” 1961, nr 38—39.

⁸⁶ *SS-Obersturmbannführer Ludwig Wolff*, *op. cit.*; M. Cygański, *Mniejszość niemiecka*, *op. cit.*, ss. 166—167.

26 października 1939 r.) Wolff, stojąc na czele grupy przywódców reaktywowanych stronnictw DVV i JDP, wywierał systematyczny nacisk w kierunku zaostrenia antypolskiego i antyżydowskiego kursu rządów okupanta. W uwięzionych powodzeniem zabiegach o wcielenie do Rzeszy całego obszaru województwa łódzkiego, grupa ta pod przewodnictwem Wolffa odegrała zasadniczą rolę⁸⁷. 30 stycznia 1940 L. Wolff objął stanowisko pierwszego *kreisleitera NSDAP* w Łodzi. Szybko zorganizował aparat *NSDAP* w Łodzi w oparciu o kadry *DVV* i *JDP*. Aparat ten stanowił m. in silny system szpiegowski przeciw Polakom. Pomoc aktywu *DVV*, działającego pod kierownictwem Wolffa, odegrała zasadniczą rolę w przygotowaniu realizowanych przez policję bezpieczeństwa i *SS* wielkich operacji terrorystycznych, przesiedleńczych wywłaszczeniowych w końcu 1939 r. i na początku 1940 r. w Łodzi oraz większej części obszaru województwa łódzkiego⁸⁸. Dostarczono *Gestapo* i *SS* wszelkich potrzebnych informacji oraz pomocy w akcji wyniszczania Polaków i Żydów. Wszystkie wystąpienia publiczne Wolffa odznaczały się fanatyzmem oraz zażartą nienawiścią do Polaków i Żydów. Gwałtowna kampania propagandowa przeciw ludności polskiej i żydowskiej w okresie szczytowego nasilenia okupacyjnego terroru miała usprawiedliwiać masowe zbrodnie okupantów za pomocą fałszów o prześladowaniach Niemców w Polsce przed wojną. Wolff ze wszystkich przywódców *NSDAP* okazywał najwięcej gorliwości w budowaniu „ładu” hitlerowskiego w Łodzi, stając wśród czołowych zbrodniarzy wojennych. Mimo usunięcia ze stanowiska *kreisleitera NSDAP* w Łodzi w połowie września 1941 r. przez Greisera (w wyniku konfliktu ze środowiskiem *Reichsdeutschów*, kierującym hitlerowskim samorządem miejskim w Łodzi), Wolff nie opuścił definitywnie miasta i powrócił tutaj po krótkiej służbie frontowej w szeregach *Waffen-SS*. Spełniał funkcje wyższego oficera w sztabie *SS-Abchnitt XLIII* i zastępcy dowódcy pułku *SS-Standarte 112* w Łodzi. Gorliwość w służbie *SS* zapewniła mu w grudniu 1942 r. awans z podpułkownika na pułkownika⁸⁹. Równocześnie z tym awansem przyznany mu przez Himmlera, Wolff przyjęty został do kadry personelu Komisarza Rzeszy do Umocnienia Niemczyzny w ekspozyturze łódzkiej tego urzędu.

Po upadku III Rzeszy Wolff działał najpierw w brytyjskiej strefie okupacyjnej, organizując wspólnie z Rosenem i Kraftem Komitet Pomocy dla Niemców-Ewangelików z Poznańskiego⁹⁰. W następnych latach przeniósł się do Bawarii, gdzie odegrał również istotną rolę w tworzeniu i rozbudowie związku krajowego *LWW*. Objęcie władzy nad Ziomkostwem przez Rosena —

⁸⁷ APP, Reichsstatthalter — Posen 749 „Grenzberichtigung des Warthelandes 1939—1940”; M. Cygański, *Z dziejów okupacji hitlerowskiej w Łodzi*, op. cit., ss. 45—46, 138—140.

⁸⁸ Tamże; CAMSW, Gestapo-Łódź 234, 235—238; APP, Reichsstatthalter — Posen 2469.

⁸⁹ „Litzmannstädter Zeitung 23 Dezember 1942.

⁹⁰ A. W. Walczak, *BHE...*, op. cit., s. 64.

przedwojennego współpracownika Wolffa z prohitlerowskich związków młodzieżowych (*Deutsche Jungenschaft in Polen* i *Deutscher Hochschüler in Polen*), a następnie partnera z organizacji młodzieżowej partii politycznej *Deutsche Vereinigung für Posen/Pommerellen* — zapewniło Wolffowi szybki awans w kierownictwie Ziomkostwa Wisły-Warty. Przez siedem kolejnych lat (1960—1967) zajmował u boku Rosena stanowisko pierwszego wiceprezesa Zarządu Federalnego LWW, będąc jego najbliższym i najważniejszym współpracownikiem⁹¹. *Bundesversammlung LWW* w Wiesbaden, dokonując wyboru Zarządu Federalnego w dniu 25 czerwca 1967 r., uwzględniło prośbę Wolffa rezygnującego z zajmowanego stanowiska. Rezygnacja ta nie oznacza bynajmniej wycofania się Wolffa z działalności w LWW. Hitlerowski zbrodniarz wojenny na stanowisku długoletniego wiceprezesa LWW był nader wymowną ilustracją propagowanej pojednawczości nowych przywódców Ziomkostwa wobec społeczeństwa polskiego.

Otto Heike — były wiceprezes Zarządu Federalnego Ziomkostwa, a od kilku lat honorowy członek zarządu. O. Heike, Niemiec „łódzki”, z zawodu drukarz, a później dziennikarz i badacz regionalny, był długoletnim działaczem Niemieckiej Socjalistycznej Partii Pracy⁹². Reprezentował jednak w tej partii nurt prawicowy, przeciwstawiający współpracy niemieckich socjalistów z polskimi i żydowskimi politykę współdziałania z mieszczańskimi ugrupowaniami narodowo-niemieckimi. Heike opuścił szeregi *Deutsche Sozialistische Arbeitspartei* w końcu 1936 r. (z powodu szybkich postępów procesu hitleryzacji Niemców łódzkich) i jako prawicowy secesjonista okręgu łódzkiego niemieckiej socjaldemokracji nawiązał współpracę z hitlerowskim *Volksverbandem* i jego organem prasowym „Freie Presse”. Poparcie łódzkich hitlerowców umożliwiło mu uzurpację stanowiska sekretarza gminy Chojny 20 września 1939 r. Następnie, dzięki poparciu *kreisleiters* L. Wolffa, objął na okres niemal dwóch lat (1940—1941) stanowisko dyrektora archiwum miejskiego w Łodzi⁹³. Poważne znaczenie posiadała współpraca Heikego z *Gestapo* w akcji wyniszczania polskiej inteligencji i działaczy politycznych. Posiadał on poważny udział w przygotowaniu listy proskrypcyjnej stu aresztowanych polskich działaczy politycznych i społecznych oraz nauczycieli z łódzkiej dzielnicy Chojny⁹⁴. Większość tych osób została wymordowana w Radogoszczu i obozach koncentracyjnych. Heike należał też do głównych współpracowników okręgowego zarządu *Deutsche Volksliste* w rejencji łódzkiej w zakresie zniemczania nazw dzielnic i ulic Łodzi, nazw polskich miejsco-

⁹¹ *Hauptversammlung tagte in Wiesbaden*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, August 1967, Folge 8.

⁹² APL, Stadtverwaltung-Litzmannstadt H/237 „Personalakten von Otto Heike”; M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, op. cit., ss. 171—172.

⁹³ Tamże.

⁹⁴ Relacje pisemne kustosa Ludwika Waszkiewicza i redaktora S. Wyrwy-Rajcha, osób dobrze zorientowanych w działalności O. Heike.

wości, a nawet nazwisk łódzkich *Volksdeutschów*⁹⁵. Rozwijał szeroką działalność propagandowo-publicystyczną, pełną pochwał dla dzieła „odbudowy” hitlerowskiej Łodzi oraz antypolskich oszczerstw⁹⁶. Działalności tej nie zaprzestał po powołaniu do wojska we wrześniu 1941 r., spełniając nadal rolę rzeczoznawcy w sprawach niemieczenia Łodzi i regionu⁹⁷.

Po upadku III Rzeszy Heike powrócił do szeregów niemieckiej socjaldemokracji, usiłując pretendować nawet do miana antyfaszysty. Początkowo działał w Hanowerze i położył znaczne zasługi w tworzeniu Ziomkostwa i rozbudowie związku krajowego LWW w Dolnej Saksonii⁹⁸. Zapewniło mu to przejściowo stanowisko wiceprezesa Zarządu Federalnego w okresie rządów H. Kocha, a w ostatnich latach honorowego członka zarządu. Heike wywierał znaczny wpływ na kształtowanie się programu politycznego Ziomkostwa Wisły-Warty. Po przeniesieniu się do Bonn, a następnie Düsseldorfu, Heike awansował kolejno na starszego radcę rządowego (*Oberregierungsrat*) oraz dyrektora w ministerstwie pracy i spraw socjalnych rządu krajowego Nadrenii Północnej—Westfalii⁹⁹. Na wymienionym stanowisku oddał znaczne usługi związkom przesiedleńczym w tym kraju, którego miasta i rząd okazują się szczególnymi protektorami ziomkostw od szeregu lat (patronat od 1964 r. nad ziomkostwami: Górnego Śląska, Saksonii, Turyngii). Zaslugą O. Heike było zwłaszcza zorganizowanie wspomnianego patronatu miasta Mönchengladbach nad Niemcami z Polski środkowej i Wołynia oraz otwarcie w tym mieście „archiwum ojczyźnianego” Łodzi. Od kilku lat Heike zarządza w Düsseldorfie „Domem Niemieckiego Wschodu” i przewodniczy *Kuratorium der Agnes Miegel Plakette um Ost und Westdeutsche Begegnung*. O. Heike kontynuuje od dawna publicystyczno-propagandową działalność na łamach organów LWW i innych rewizjonistycznych wydawnictw. Dwie większe prace, wydane w latach 1953—1955 przez Instytut Herdera w Marburgu, poświęcił apologii polityki junkierskich Prus na ziemiach polskich, zagrabionych w drugim rozbiórce w 1793 r.¹⁰⁰ oraz przedstawieniu dziejów Niemców w II Rzeczypospolitej. Oskarżając Polskę o ucisk mniejszości niemieckiej w okresie międzywojennym¹⁰¹, zachował w pełni bezkrytyczną postawę wobec III Rzeszy i obozu niemiecko-hitlerowskiego w Polsce.

⁹⁵ APL, Stadtverwaltung-Litzmannstadt — Stadtarchiv „Arbeitsberichte”, H/237; Deutsche Volksliste 9480.

⁹⁶ O. Heike, *Der Befreiung entgegen. Aus den letzten Tagen vor Polens Zusammenbruch*. „Litzmannstädter Zeitung” — Sonderbeilage „Frei u. Deutsch”, 8 September 1940.

⁹⁷ O. Heike, *Hundertfünfzig Jahre deutscher Aufbau in Litzmannstadt*. „Litzmannstädter Zeitung”, 24 Januar 1943.

⁹⁸ *Reg. Dir. O. Heike 65 Jahre*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Februar 1966, Folge 2.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ O. Heike, *Die Provinz Südproussen. Preussische Aufbau u. Verwaltungsarbeit in Warthe u. Weichselgebiet 1793—1806*. Marburg 1953.

¹⁰¹ O. Heike, *Das Deutschtum in Polen 1919—1939*. Bonn 1955.

Teodor Bierschenk — sekretarz prasowy i referent do spraw społecznych Zarządu Federalnego Ziomkostwa Wisły-Warty, redaktor pism oraz długoletni przywódca związku krajowego LWW w Dolnej Saksonii. T. Bierschenk, pochodzący z Sompolna w powiecie Koło, z zawodu nauczyciel, a później dziennikarz, należał przed wojną do czołowych działaczy hitlerowskich stronnictw JDP i DVV w Polsce centralnej¹⁰². Najpierw należał do wspomnianej tajnej organizacji harcerskiej w gimnazjum niemieckim w Łodzi (1924—1926). W latach 1934—1935 rozpoczął karierę w szeregach ultrahitlerowskiej JDP, awansując w 1935 r. na przywódcę tej partii na całym obszarze Polski środkowej. Na początku 1936 r. przeniesiony na stanowisko kierownika podokręgu konińsko-kolskiego JDP z siedzibą w Sompolnie, rozwinął szeroką działalność antypaństwową¹⁰³. Usunięty w czerwcu 1937 r. z szeregów partyjnych, z przyczyn frakcyjnych, powrócił do *Volksverbandu*. W 1938 r. objął kierownictwo nowo powstałej placówki DVV w Warszawie, a w 1939 r. awansował na *Gauleitera* okręgu nadwiślańskiego tej partii. Bierschenk uniknął aresztowania w końcu sierpnia 1939 r. dzięki szybkiej ucieczce do Zaleszczyk. Już jednak w pierwszych miesiącach okupacji 1939 r. pełnił funkcje jednego z najważniejszych współpracowników hitlerowskiej służby bezpieczeństwa w Poznaniu¹⁰⁴, denuncjując polskich działaczy politycznych i społecznych, zwłaszcza dziennikarzy. Pod koniec 1939 r. powołany został do niemieckiej administracji dystryktu warszawskiego na stanowisko kierownika referatu *Deutsche Volksgruppe* urzędu gubernatora Fischera¹⁰⁵. W Warszawie Bierschenk kontynuował rozpoczętą w Poznaniu współpracę z *Gestapo* i *SD*, denuncjując zwłaszcza znanych mu stołecznych polskich dziennikarzy oraz działaczy politycznych i społecznych. Nieco później został przywódcą przybudówki *NSDAP — Volksdeutsche Gemeinschaft* — w dystrykcie warszawskim.

Antypolska działalność T. Bierschkena znalazła po wojnie rozwinięcie w Ziomkostwie Wisły-Warty. Należy on do najbardziej agresywnych działaczy i publicystów całego ruchu przesiedleńczego w NRF, głosząc tezę, że zbrodnie okupantów hitlerowskich popełnione w Polsce były jedynie „akcją odwetową na prześladowanie Niemców w okresie konfliktu polsko-niemieckiego 1939 r.”¹⁰⁶ Przesadzona zresztą cyfra 4 000 strat mniejszości niemieckiej w Polsce w 1939 r. ma zrównoważyć — zdaniem Bierschkena — 6 milionów wymordowanych obywateli polskich w okresie okupacji. W pracy, stanowiącej zarys historii politycznej mniejszości niemieckiej w Polsce w latach

¹⁰² M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, op. cit., ss. 173—174.

¹⁰³ CAMSW, Urząd Wojewódzki Łódź 19, 19a, 20.

¹⁰⁴ APP, Reichstatthalter-Posen 2469 „Staatliche General von Briesen-Schule in Litzmannstadt”.

¹⁰⁵ „Krakauer-Zeitung”, 30 April i 22 Juni 1940, „Warschauer Zeitung” 1940, nr 221.

¹⁰⁶ T. Bierschenk, *Vor 24 Jahre und heute*, op. cit.

1934—1939¹⁰⁷, w Polsce zniekształcając teksty dokumentów i książek, stara się również udowodnić, że obóz hitlerowski nie prowadził żadnej antypaństwowej działalności w Polsce przed wojną.

Alfred Seeman — przywódca związku krajowego Ziomkostwa w Północnej Nadrenii—Westfalii. Niemiec „łódzki”, z zawodu biuralista, jeden z głównych działaczy *Volksverbandu* w Łodzi, zwłaszcza w organizacji lokalnej śródmieście (*Ortsgruppe Lodz-Mitte*)¹⁰⁸. W okresie okupacji awansował na *Ortsgruppenleitera* NSDAP jednej z najważniejszych dzielnic partii narodowosocjalistycznej w śródmieściu Łodzi. Jako jeden z czołowych funkcjonariuszy NSDAP i współpracownik L. Wolffa, został w styczniu 1941 r. członkiem okupacyjnej rady miejskiej w Łodzi. Walczył na froncie wschodnim i dostał się do niewoli radzieckiej. Po powrocie do Niemiec zachodnich w 1948 r. odegrał poważną rolę w organizowaniu Ziomkostwa Wisły-Warty w Północnej Nadrenii—Westfalii¹⁰⁹. W latach 1951—1957 kierował działalnością *Kreisgruppe LWW* w Mühlheim/Ruhr. Od 1958 r., jako *Landesobmann* zarządu krajowego LWW w Północnej Nadrenii—Westfalii, kieruje bez przerwy działalnością Ziomkostwa w tym najważniejszym kraju NRF.

Dr Richard-Paul Breyer — od kilku lat przywódca związku krajowego Ziomkostwa Wisły-Warty w Hesji-Darmstadt i wiceprzewodniczący Komisji Historycznej LWW. Niemiec „łódzki”, syn Alberta Breyera, jednego z bardziej znanych członków hitlerowskiej V Kolumny w Polsce. R. Breyer w okresie studiów na uniwersytecie warszawskim należał do czołowych działaczy hitlerowskiej JDP, pełniąc m. in. funkcje sekretarza placówki JDP w Warszawie¹¹⁰. W okresie wojny został przyjęty do NSDAP i służył w *Waffen-SS*. W okresie powojennym był najpierw pracownikiem naukowym Instytutu Herdera w Marburgu, a w ostatnich latach zajmuje stanowisko zastępcy dyrektora tej placówki. R. Breyer należy do czołowych przedstawicieli *Ostforschung* i jest autorem kilku rewizjonistycznych publikacji¹¹¹. Dnia 25 czerwca 1967 r. wybrany został pierwszym wiceprezesem Ziomkostwa na miejsce L. Wolffa.

Adolf Kargel — długoletni *Hauptgeschäftsführer* Komitetu Pomocy dla Ewangelicko-Luterańskich Niemców z Polski centralnej i redaktor jego periodyku „Weg und Ziel”; następnie przewodniczący *Heimatkreisausschuss-Mittelpolen*, a od 1967 r. współredaktor rocznika *Jahrbuch Weichsel-Warthe*.

¹⁰⁷ T. Bierschenk, *Die deutsche Volksgruppe in Polen 1934—1939*. Würzburg 1954.

¹⁰⁸ APL, NSDAP-Stadtkreis Litzmannstadt „Gebietliche Organisation der NSDAP”; *Die ersten Ratsherren im deutschen Litzmannstadt*. „Litzmannstädter Zeitung”, 10 Januar 1941.

¹⁰⁹ Alfred Seemann 60 Jahre. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt” Oktober 1966, Folge 10.

¹¹⁰ CAMSW, Warszawski i Lubelski Urząd Wojewódzki „Sprawozdania za lata 1937—1938”; por. M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, op. cit., ss. 174—175.

¹¹¹ R. Breyer, *Ostbrandenburg unter polnischen Verwaltung*. Marburg 1960.

Kargel pochodzi z Łodzi; był naczelnym redaktorem dziennika łódzkiego „Freie Presse” — organu prasowego *Deutscher Volksverband* w latach 1924—1939. Należał do przywódców tej partii hitlerowskiej¹¹². Zespół redakcyjny „Freie Presse” pod jego kierownictwem wypełniał ważne zadania w służbie wywiadu niemieckiego, współpracując zwłaszcza w tym zakresie z konsulem niemieckim w Łodzi. W okresie wojny Kargel pełnił funkcje zastępcy naczelnego redaktora okupacyjnej „Litzmannstädter Zeitung”. Należał do czołowych budowniczych „ładu” hitlerowskiego w Łodzi. Wstąpił w szeregi NSDAP i już na początku okupacji oddał *Gestapo* poważne usługi, denuncjując łódzkich dziennikarzy oraz polską i żydowską inteligencję¹¹³. Obok O. Heike — był w tym okresie czołowym publicystą politycznym i głównym współpracownikiem okupacyjnego urzędu propagandy w Łodzi zarówno w zakresie krzewienia hitlerowskiej propagandy, jak i forsowania procesu germanizacji Łodzi i regionu¹¹⁴. W uznaniu tych zasług władze NSDAP powierzyły mu w lipcu 1943 r. zorganizowanie archiwum partii narodowo-socjalistycznej w Łodzi, które miało gromadzić materiały mówiące o „niemieckim” charakterze miasta.

Po wojnie Kargel osiedlił się w Hanowerze i jako zasłużony badacz regionalny odegrał znaną już rolę w zrzeszaniu Niemców z b. województw centralnych Polski w *LWW*¹¹⁵. Jest jednym z najbardziej agresywnych publicystów i propagatorów rzekomej niemieckości regionu łódzkiego. W uznaniu zasług został wybrany w końcu czerwca 1967 r. przez *Bundesversammlung LWW* w Wiesbaden honorowym członkiem Zarządu Federalnego Ziomkostwa.

Peter Emil Nasarski — publicysta Ziomkostwa i współredaktor *Jahrbuch Weichsel-Warthe*. Nasarski, z pochodzenia Niemiec „łódzki”, już jako uczeń niemieckiego gimnazjum w Łodzi (1926—1933) odgrywał ważną rolę w *Deutsche Jungenschaft in Polen* — tajnej organizacji harcerskiej o charakterze nacjonalistycznym i antypolskim, w której zaznaczały się wpływy hitlerowskie¹¹⁶. W latach 1933—1935 pełnił funkcje redaktora wydawanego w Łodzi nielegalnie niemieckiego miesięcznika harcerskiego „Zelte in Osten”. W 1935 r. Nasarski wstąpił w szeregi *Volksverbandu*, będąc działaczem organizacji młodzieżowej tej partii. W 1939 r. został jednym z redaktorów organów prasowych DVV — „Freie Presse” i „Der Deutsche Weg”¹¹⁷.

¹¹² APL, Deutsche Volksliste 25171 por. A. Bednarek, *op. cit.*,

¹¹³ Tamże.

¹¹⁴ Tamże i M. Cygański, *Z dziejów okupacji hitlerowskiej w Łodzi*, *op. cit.*, s. 165.

¹¹⁵ Adolf Kargel 75 Jahre. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Dezember 1965, Folge 12.

¹¹⁶ APP, Sicherheitsdienst-Hauptamt 5; APL, Deutsche Volksliste 11251; M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, *op. cit.*, ss. 58—62.

¹¹⁷ Tamże.

W początkach okupacji powołany na stanowisko dowódcy łódzkiej powiatowej chorągwi *Hitler-Jugend*¹¹⁸, kierował akcją politycznego wychowania młodzieży niemieckiej w duchu ideologii hitlerowskiej. Udział członków *HJ* w prześladowaniach Polaków (ciągłe ekscesy uliczne, systematyczne niszczenie książek polskich, okupowanie lokali szkół polskich), germanizowaniu dzieci polskich i intensywnym szpiegowaniu wszelkich przejawów polskiego życia obciąża Nasarskiego oraz kierownictwo *HJ* w Łodzi¹¹⁹. Entuzjastyczne reportaże Nasarskiego z frontu wschodniego publikowane na łamach „*Ostdeutscher Beobachter*” stanowiły przykład zakłamanej propagandy militarnej przywódców *HJ*¹²⁰. Awans w końcu 1943 r. ze *Stammführera* na *Bannführera* — samodzielnego dowódcę chorągwi *HJ*, świadczył o uznaniu władz dla aktywności Nasarskiego. W tym okresie zmienił on również nazwisko na „Nasärke”.

Po wojnie początkowo przebywał w Berlinie zachodnim, a następnie przeniósł się do NRF. Poświęcił się literaturze i publicystyce politycznej. Przetłumaczył kilka utworów z literatury polskiej i rosyjskiej. Działalność polityczną prowadzi od dawna w szeregach Ziomkostwa Wisły-Warty i Młodzieży Niemieckiego Wschodu. Nasarski jest m. in. autorem pracy historycznej, przedstawiającej losy niemieckiego ruchu młodzieżowego w Polsce przed wojną¹²¹, głoszącej kłamliwe tezy o rzekomej niechęci młodzieży niemieckiej w Polsce do narodowego socjalizmu i jej lojalności wobec państwa polskiego w latach 1933—1939. Tego rodzaju twierdzenia b. przywódcy *Hitler-Jugend* zmierzały do ukrycia zasadniczej roli elementów młodzieżowych w procesie hitleryzacji niemieckich partii politycznych (*Volksverbandu*, *Volksbundu*, *Deutsche Vereinigung*), a następnie większości Niemców w Polsce. Obronie tych swoich orzeczeń, których bezpodstawność wykazały prace polskich historyków (R. W. Staniewicza i M. Cygańskiego), poświęcił Nasarski ostatnio obszerny artykuł w roczniku Ziomkostwa¹²². Zastosował w nim zwykłą metodę autorów rewizjonistycznych: kwestionowanie prawdziwości informacji z polskich źródeł urzędowych przy starannym przemilczaniu niewygodnych danych niemiecko-hitlerowskich, potwierdzających prawdziwość polskich wiadomości i najsilniej podważających orzeczenia Nasarskiego. Nasarski stał się jednym z głównych orędowników wspomnianych dążeń „reformatorskich”

¹¹⁸ APL, Hitler-Jugend, Bann-Litzmannstadt 1180/19—20; *Des Führers jüngste Soldaten stehen im Warthegau*. „Lodscher Zeitung” 1940, nr 42—43.

¹¹⁹ M. Cygański, *Z dziejów okupacji hitlerowskiej w Łodzi*, op. cit., ss. 143—144 i 165.

¹²⁰ *Junge Wartegau — Pioniere vor Leningrad*. „Ostdeutscher Beobachter”, 24 Dezember 1941; *Litzmannstädter kämpfen im Kaukasus*. „Litzmannstädter Zeitung”, 2 Februar 1943.

¹²¹ P. E. Nasarski, *Deutsche Jugendbewegung und Jugendarbeit in Polen 1919—1939*. Würzburg 1957.

¹²² P. E. Nasarski, *Die deutsche Volksgruppe in Polen im Spiegel polnischer Legende und Polizeiberichte*. W: *Jahrbuch Weichsel-Warthe 1966*.

H. Kocha. Kontynuował te dążenia po jego śmierci na stanowisku naczelnego redaktora miesięczników: „West-Östliche Begegnung”, wychodzącego w latach 1959—1961 w Berlinie zachodnim; „Europäische Begegnung”, wydawanego od października 1961 r. w Hanowerze do chwili obecnej¹²³. Gwałtowne ataki przesiedleńczych środowisk rewizjonistyczno-odwetowych zmusiły Nasarskiego do wystąpienia z redakcji „Europäische Begegnung” w styczniu 1963 r. W czerwcu tego roku objął kierownictwo redakcji polskiej drugiej rozgłośni radia zachodnioniemieckiego *Deutschlandfunk* z siedzibą w okolicach Kolonii, nadającej od 1962 r. programy polskie i wschodnioeuropejskie oraz realizującej w sposób bardziej elastyczny politykę wschodnią rządu NRF. Niechęć ośrodków rewizjonistyczno-odwetowych pozbawiła Nasarskiego w 1965 r. także tego stanowiska. W końcu 1966 r. władze zachodnioniemieckie, doceniając jego zasługi w zakresie antykomunistycznej propagandy, powołały go do redakcji polskiej zreorganizowanej i rozbudowanej radiostacji *Deutsche Welle*. Na tym stanowisku Nasarski kontynuował w ciągu 1967 r., rozpoczętą w *Deutschlandfunk*, propagandę radiową, wymierzoną głównie przeciw PRL.

Prof. dr Gotthold Rhode — znany historyk zachodnioniemieckiej *Ostforschung* długoletni przewodniczący Komisji Historycznej LWW i kierownik instruktazu polityczno-ideowego Ziomkostwa Wisły-Warty. G. Rhode, z pochodzenia Niemiec „poznański”, syn wymienionego już Artura Rhode, był głównym współpracownikiem H. Kocha we wrocławskim Instytucie Europy Wschodniej¹²⁴. W okresie konfliktu polsko-niemieckiego 1939 r. dostarczał na zamówienie *Auswärtiges Amt* materiałów o „nieumiarkowanych polskich roszczeniach wobec Niemiec”. Wchodził w skład *SS-Umsiedlungskommission*, przeprowadzającej w 1939/1940 repatriację Niemców z dawnych południowo-wschodnich województw Polski. Podczas wojny przygotowywał materiały o charakterze „naukowo-wywiadowczym” dotyczące polskiej emigracji, rządu emigracyjnego; polskiego ruchu oporu oraz stosunków etnicznych w Polsce¹²⁵. Po wojnie w latach 1952—1957 pracownik naukowy Instytutu Herdera w Marburgu i jeden z głównych specjalistów i znawców spraw polskich w zachodnioniemieckiej *Ostforschung*. Popierał dążenia reformatorskie Kocha. Od 1957 r. prof. Rhode zajmuje stanowisko profesora historii krajów Europy wschodniej na Uniwersytecie w Moguncji, a w 1966 r. awansował na dziekana wydziału historii.

Eugen Nippe — *Bundesgeschäftsführer* Zarządu Federalnego LWW, a od 1967 r. zastępca kierownika *Heimatkreisausschuss-Mittelpolen*. E. Nippe pochodzi z niemieckich sfer przemysłowo-handlowych Łodzi. Był jednym z czołowych działaczy *Deutsche Jungenschaft in Polen* i tajnym członkiem *Hitler-Jugend* od 1927 r. Nippe był poprzednikiem L. Wolffa na stanowisku szefa organizacji młodzieżowej *Deutscher Volksverband* (w latach 1933—1934).

¹²³ M. Cygański, *Hans Koch i Peter Emil Nasarski...*, op. cit.

¹²⁴ Tamże.

¹²⁵ A. L. Nowak, op. cit.

Następnie stał się najbliższym współpracownikiem Wolffa w kierowanej przez niego *Jugendgruppe DVV*, a od 1936 r. także w zarządzie głównym *Volksverbandu*. Został aresztowany wraz z Wolffem 28 sierpnia 1939 r. za działalność szpiegowsko-dywersyjną¹²⁶. W okresie okupacji awansował na *SS-Hauptsturmführera* w pułku *SS-Standarte 112* i dowódcę I batalionu tego pułku¹²⁷. Na tym stanowisku dokonał przekształcenia siatki dawnych dywersantów *Volksverbandu* w jednolity oddział SS. Odegrał poważną rolę w organizowaniu terroru hitlerowskiego przeciw ludności polskiej i żydowskiej. Wolff, jako przywódca *NSDAP* w Łodzi, powierzył swemu wypróbowanemu współpracownikowi w marcu 1941 r. kierownictwo wydziału organizacyjnego *Kreisleitung NSDAP*. Zapewnił mu też nieco wcześniej (w końcu 1940 r.) powołanie do okupacyjnej rady miejskiej Łodzi. Natomiast w nagrodę za długoletnią tajną aktywność członka *Hitler-Jugend* w Polsce Nippe otrzymał honorową odznakę *HJ* i awans na *HJ-Sturmführera* dnia 1 września 1940 r. W 1942 r. Nippe delegowany został do sztabu Wyższego Dowódcy SS i Policji na obszarze okupowanej Rosji środkowej, gdzie zdobył szlify *SS-Obersturmbannführera* i wojenny krzyż zasługi II klasy¹²⁸. Po wojnie przez kilka lat był najbliższym współpracownikiem Wolffa jako wiceprezesa Ziomkostwa Wisły-Warty, a więc tak jak w latach 1938—1939 w zarządzie głównym *Volksverbandu*. W Zarządzie Federalnym *LWW*, przy boku Wolffa, Nippe spełniał funkcje *Geschäftsführera*. W końcu czerwca 1967 r. został zastępcą kierownika *Heimatkreisausschuss-Mittelpolen*¹²⁹.

Paul Pepliński — *Bezirksobmann LWW* Związku Krajowego Dolnej Saksonii. Niemiec „poznański” właściciel przedsiębiorstwa „Elektra” w Chodzieży był przed wojną przywódcą *JDP* w powiecie Chodzież w Poznańskiem. Jeden z głównych organizatorów hitlerowskiej V Kolumny w Wielkopolsce¹³⁰. Współpracownik wrocławskiej VIII *Abwehrstelle* odegrał zasadniczą rolę wiosną i latem 1939 r. w przemyśle i dystrybucji broni dla hitlerowskiej dywersji oraz w organizowaniu oddziałów *Selbstschutzu*. W początkach września 1939 r. walczył ze swym oddziałem o „wyzwolenie”¹³¹. W okresie II wojny światowej służył III Rzeszy w szeregach *NSDAP* i *SS*. W uznaniu zasług został odznaczony i awansowany przez dowódcę *SS* i policji w „Kraju Warty” — W. Koppego. Od szeregu lat przywódca obwodu Ziomko-

¹²⁶ M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, op. cit., ss. 179—180; 127. APL, *SS-Oberabschnitt Warthe, Abschnitt XLIII Litzmannstadt, „Planstellungsübersicht u. Veränderungsmeldungen”*; *Die ersten Ratsherren im deutschen Litzmannstadt*, op. cit.

¹²⁷ Fotokopie dokumentów *Reichsführungs SS, SS-Personalhauptamt* w sprawie E. Nippe w Dziale Analiz i Dokumentacji Zachodniej Agencji Prasowej.

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ „Warthe-Weichsel. „Mitteilungsblatt”, August 1967, Folge 8.

¹³⁰ *Materiały z konferencji Rady Naczelnej TRZZ na temat „Rola ziomkostw w systemie rewizjonistycznej polityki NRF”* (nie opublikowane), s. 15.

¹³¹ Tamże i fotokopie pisma W. Koppe oraz życiorysu Peplińskiego w Dziale Analiz i Dokumentacji Zachodniej Agencji Prasowej.

stwa Wisły-Warty w Dolnej Saksonii i główny współpracownik *Landesobmanna* T. Bierschenka na tym obszarze¹³². Jako szczególnie zasłużony działacz przewodniczył obradom *Bundesversammlung LWW* w Hanowerze w dniach 21—22 maja 1966 r.

Kurt Brauer — przewodniczący *Kreisgruppe LWW* w Hanowerze. Syn niemieckiego fabrykanta w Łodzi, Adolfa Brauera, razem ze swym starszym bratem Leonem należał do czołowych działaczy *Deutsche Jungenschaft in Polen* w Łodzi. Z grupą działaczy kierowaną przez L. Wolffa, po krótkiej działalności w *JDP*, przeszedł w 1935 r. do *Deutscher Volksverband*¹³³. Bracia Brauerowie obok E. Nippe, Heinricha Boltza i Kurta Rapke byli najbliższymi współpracownikami Wolffa najpierw w skrajnie hitlerowskiej organizacji młodzieżowej *DVV*, zacieśniającej systematycznie współpracę z *Hitler-Jugend*, a w latach 1936—1939 — w toku przejmowania przez nią całej władzy nad partią — już w zarządzie głównym *DVV*. Zajmowali też stanowiska przywódców w opanowanym przez *DVV* *Deutscher Schul- u. Bildungsverein*. Obaj Brauerowie zaangażowani byli w kierowanej przez przywódców *DVV* i *JDP* akcji przygotowywania zamachów terrorystycznych i wystąpień dywersyjnych hitlerowskiej V Kolumny w województwie łódzkim, zdołali jednak uniknąć aresztowania w końcu sierpnia 1939 r. K. Brauer, jak sam relacjonował później władzom hitlerowskim, zdołał ująć pościgowi polskiej policji, ukrywając się w lasach¹³⁴. W okresie okupacji obaj Brauerowie, jako zasłużeni działacze w służbie III Rzeszy, zajęli eksponowane stanowiska w aparacie organizacyjnym *NSDAP* w Łodzi. L. Brauer został szefem wydziału personalnego *Kreisleitung NSDAP* w Łodzi, a K. Brauer — *Ortsgruppenleiterem* w jednej z dzielnic *NSDAP* w śródmieściu Łodzi¹³⁵. L. Brauer został także powołany przez Wolffa w listopadzie 1940 r. na stanowisko radcy hitlerowskiego samorządu miejskiego w Łodzi. W 1942 r. zostali powołani do wojska i walczyli na froncie wschodnim. Dalsze losy L. Brauera nie są mi znane. Natomiast K. Brauer współorganizował *LWW* w Dolnej Saksonii; zajmuje już od szeregu lat stanowisko przywódcy organizacji powiatowej Ziomkostwa Wisły-Warty w Hanowerze i razem z P. Peplińskim należy do najbliższych współpracowników *Landesobmanna* T. Bierschenka¹³⁶. W ostatnich latach awansował na zastępcę kierownika ojczyźnianego biura informacji dla obszarów Polski środkowej w Hanowerze. Od czerwca 1966 r. jest zastępcą szefa *Auskunftstelle-Sachsen beim Landesausgleichsamt-Niedersachsen*.

¹³² *LWW-Niedersachsen, Jahreshauptversammlung, op. cit.*

¹³³ APL, Deutsche Volksliste 25013; M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, *op. cit.*, ss. 58—59, 61—62.

¹³⁴ APL, Deutsche Volksliste. 25013.

¹³⁵ *NSDAP Lodsche — Stadt*, „Lodscher Zeitung”, 7 April 1940; *Zwei neue Kreisamtsleiter in Litzmannstadt*. „Nationalsozialistischer Gaudienst für den Gau Wartheland” 12 März 1941.

¹³⁶ *Bundesversammlung in Hannover*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Mai 1966, Folge 5.

Kurt Rapke — członek zarządu *Landesverband Niedersachsen*. Podobnie jak Brauerowie, czołowy działacz *Deutsche Jungenschaft* a następnie *Jugendgruppe DVV* w Łodzi i jeden z najbliższych współpracowników L. Wolfa¹³⁷. Wspólnie z Wolffem, P. E. Nasarskim i Edmudem Wendlandtem redagował tygodnik „Der Deutsche Weg”, wydawany w Łodzi w latach 1935—1939 jako organ frakcji młodych *Volksverbandu*. W końcu sierpnia 1939 r. uniknął aresztowania. Natomiast w okresie okupacji Rapke, jako jeden z czołowych przywódców młodzieży *DVV*, awansował już w początkach 1940 r. na wodza dwóch chorągwi *Hitler-Jugend* w Łodzi i w powiecie łódzkim. *HJ-Bannführer* K. Rapke, pełniąc te funkcje, położył jeszcze większe od P. E. Nasarskiego „zasługi” w wychowywaniu niemieckiej młodzieży łódzkiej na prześladowców ludności polskiej i żydowskiej oraz żołnierzy *Wehrmachtu* i agentów wywiadu III Rzeszy¹³⁸.

Siegmund Puppe — radca prawny Ziomkostwa w Bremie. Niemiec „łódzki” i adwokat, długoletni działacz *Volksverbandu*¹³⁹. W maju 1939 r. został wykluczony spośród członków Delegatury Łódzkiej Okręgowej Rady Adwokackiej w Warszawie za odmowę poparcia protestu przeciw zaborczym roszczeniom III Rzeszy wobec Polski. Uniknął internowania w początkach września 1939 r. i już w pierwszych tygodniach okupacji był doradcą i tłumaczem Szefa Zarządu Cywilnego 8 armii niemieckiej w Łodzi¹⁴⁰. Powierzono mu komisaryczny zarząd nad Łódzką Delegaturą Okręgowej Rady Adwokackiej. Puppe wykorzystał akta urzędowe tej instytucji do denuncjowania adwokatów polskich i żydowskich. W latach okupacji był czołową postacią w kołach prawniczych i wyższym funkcjonariuszem *NSDAP* w Łodzi. W latach 1940—1943 kierował działalnością wydziału prawnego (*Kreisrechtsamt*) w *Kreisleitung der NSDAP* na miasto Łódź oraz stał na czele placówki łódzkiej związku prawników hitlerowskich (*NS-Rechtswahrerbund*)¹⁴¹. Powołany został także na radcę okupacyjnego samorządu miejskiego w Łodzi.

Eduard Wendorff — radca prawny Ziomkostwa w Hanowerze. Pochodzi z Górnego Śląska, oficer *Reichswehry* w okresie walk z powstańcami śląskimi¹⁴². W latach 1927—1932, podczas studiów na Uniwersytecie Jagiel-

¹³⁷ M. Cygański, *Mniejszość niemiecka...*, op. cit., ss. 59—61.

¹³⁸ *Lodsch-Land u. Lodsch-Stadt — die stärksten Banne im Gebiet*. „Lodscher Zeitung”, 3 April 1940; *Stolze Bilanz der Hitler-Jugend von Litzmannstadt*. „Nationalsozialistischer Gaudienst für den Gau Wartheland”, 21 September 1941.

¹³⁹ APL, *Deutsche Volksliste* 17282; M. Cygański, *Z dziejów okupacji hitlerowskiej*, op. cit., s. 28.

¹⁴⁰ APL, *Chef der Zivilverwaltung beim 8. Armee — Oberkommando* 1015/13 i 1015/21; *Landsgericht-Litzmannstadt*, „Generalakten betr. Personalsachen”.

¹⁴¹ APL, *NSDAP-Stadtkreis Litzmannstadt* „Gebietliche Organisation der NSDAP in Litzmannstadt”; *NSDAP Lodsch-Stadt*, op. cit.

¹⁴² CAMSW, *Samodzielny Referat Informacyjny przy Dowództwie Okręgu Korpusu V w Krakowie S-V-4d*, „Sprawozdania z ruchu polityczno-narodowościowego na terenie DOK V 1922—1928”.

łońskim, przywódca zrzeszenia niemieckich studentów w Krakowie (oddziału *Verband der deutschen Hochschüller in Polen*) stanowiącego faktyczną ekspozyturę wpływów nacjonalistycznego, a od 1933 r. hitlerowskiego *Volksbundu* wśród Niemców zamieszkałych w województwie krakowskim¹⁴³. Następnie adwokat i notariusz w Warszawie. Działacz NSDAP w okresie okupacji.

Werner Ventzki — jeden z ważniejszych działaczy Ziomkostwa Wisły-Warty i współpracowników Zarządu Federalnego LWW, szczególnie zasłużony w służbie III Rzeszy. Pochodził ze zgermanizowanej rodziny polskiej, która przeniosła się z Poznańskiego na Pomorze. Współpracę z NSDAP rozpoczął już w 1930 r., wstępując w jej szeregi 1 grudnia 1931 r.¹⁴⁴ W latach 1933—1939 stale awansował w administracji samorządu hitlerowskiego i aparatu NSDAP na Pomorzu. Ventzki spełniał m. in. funkcje referenta osobistego dwóch kolejnych *gauleiterów* i nadprezydentów Pomorza: dra Wilhelma Stuckarta i Franza Schwede-Coburg oraz przeprowadzał w 1933 r. hitlerowską czystkę w administracji stoczni szczecińskiej. Od 1935 r. pełnił funkcje agitatora i oficjalnego prelegenta NSDAP, współpracując zwłaszcza z jej ekspozyturą zagraniczną (*Ausland-Organisation der NSDAP*) — centralą wywiadu partii narodowosocjalistycznej. Dnia 30 stycznia 1939 r. otrzymał z rąk Hitlera złotą odznaką partyjną. Na okupowanych ziemiach polskich Ventzki najpierw kierował hitlerowskim samorządem okręgowym w „Kraju Warty”, 8 maja 1941 r. — dzięki protekcji A. Greisera — awansował na nadburmistrza Łodzi¹⁴⁵. Pozostał na tym stanowisku do 25 sierpnia 1943 r. Okres rządów Ventzkiego w Łodzi stanowił najbardziej ponury etap w okupacyjnej martyrologii miasta. Był to okres eksterminacji większości ludności żydowskiej getta łódzkiego (deportacji do obozu zagłady w Chełmnie n. Nerem), największego nasilenia terroru i wyniszczania ludności polskiej oraz najintensywniejszej germanizacji Łodzi¹⁴⁶. Okupacyjna administracja miejska pod kierownictwem Ventzkiego wspólnie z *Gestapo* i *Kripo* zorganizowała w Łodzi w 1942/1943 r. dwa obozy pracy karnej dla Polaków (znany obóz dla dzieci i młodocianych przy ul. Przemysłowej w sąsiedztwie getta i obóz pracy dla dorosłych na Sikawie), które zasłynęły jako katownie niemal na równi z obozem w Radogoszczu. Ventzki opuścił Łódź w końcu sierpnia 1943 r., kiedy to powołany został do służby czynnej w *Waffen-SS*. Opuszczając miasto, przekazał władzę nad nim w ręce szefa *Gestapo* — Ottona Bradfisch, jako komisarycznego nadburmistrza. Po wojnie Ventzki, przyjaciel Teodora Oberländera — ministra do spraw przesiedleńców w rządzie Adenauera w latach 1953—1960 — rozpoczął karierę w kierowanym przez niego resorcie.

¹⁴³ M. Cygański, *Zawsze przeciw Polsce...*, op. cit., s. 67.

¹⁴⁴ APL, Stadtverwaltung-Litzmannstadt-Personalamt V/61, „Personalakten von Werner Ventzki”.

¹⁴⁵ Tamże.

¹⁴⁶ M. Cygański, *Z dziejów okupacji...*, op. cit., s. 129.

W maju 1954 r. federalny zjazd BHE wybrał go przewodniczącym czwartej izby federalnej komisji rozjemczej (*Bundesschlichtungsausschuss*) BHE z siedzibą w Berlinie zachodnim¹⁴⁷. Wkrótce potem Ventzki, jako „uchodźca” z Łodzi, nawiązał aktywną współpracę z Ziomkostwem Wisły-Warty. W 1959 r. Oberländer powierzył Ventzkowskiemu kierownictwo oddziału federalnego ministerstwa do spraw przesiedleńców w Berlinie zachodnim. Prasa polska i NRD, ujawniając w latach 1960—1961 szczegóły hitlerowskiej przeszłości Ventzkiego, skompromitowała go w oczach ludności Berlina zachodniego i skłoniła do przeniesienia się do Bonn we wrześniu 1961 r.¹⁴⁸ Ventzki przetrwał jednak kryzys swego protektora Oberländera, zakończony opuszczeniem przez niego resortu w początkach maja 1960 r. Pozostaje do dziś wyższym funkcjonariuszem ministerstwa przesiedleńców. W stopniu starszego radcy rządowego, uzyskanym w administracji NRF, Ventzki kieruje resortem integracji gospodarczej przesiedleńców wspomnianego ministerstwa w Bonn¹⁴⁹. Na tym stanowisku współpracuje aktywnie ze związkami przesiedleńczymi, opiekując się zwłaszcza Ziomkostwem Wisły-Warty.

Max Wambeck — były przywódca JDP w Poznańskim i przewodniczący *Kreisgruppe* Ziomkostw Wisły-Warty w Köln. Był właściciel majątku w okolicach Rogoźna w województwie poznańskim. Jeden z przywódców *Verein Deutscher Bauern* w Poznańskim, powstałym w czerwcu 1934 r. drogą secesji z wymienionego poprzednio *Westpolnische Landwirtschaftliche Gesellschaft (Welage)*¹⁵⁰. Związek Chłopów Niemieckich stanowił bazę wpływów JDP wśród mniejszości niemieckiej w Poznańskim i na Pomorzu, tak jak *Welage* było głównym zapleczem *Deutsche Vereinigung für Posen u. Pommerellen*. W myśl dyrektyw ośrodków III Rzeszy i JDP dążeniem tego związku było jak najściślejsze zespolenie chłopów niemieckich z ziemią oraz uchronienie ich od rzekomo zgubnych wpływów polskiego otoczenia. W kwietniu 1938 r. Wambeck został sekretarzem generalnym (*Geschäftsführer Verein Deutscher Bauern*, a 25 listopada 1938 r. powołany do senatu przez prezydenta Mościckiego zamiast wodza JDP Rudolfa Wiesnera, co spowodowało natychmiastowe wykluczenie Wambecka z szeregów JDP¹⁵¹. Atakowany przez JDP (która ogłosiła jego bojkot) Wambeck nawiązał współpracę z Radą Niemców w Polsce i *Deutsche Vereinigung für Posen/Pommerellen*. W 1939 r. Wambeck odegrał zasadniczą rolę w organizowaniu hitlerowskiej V Kolumny w północnych rejonach Wielkopolski. Razem z córką przewoził m. in. w sierp-

¹⁴⁷ „Gesamtdeutscher Block/BHE — Nachrichtendienst”, 25 Mai 1954, nr 10.

¹⁴⁸ M. Cygański, Werner Ventzki — okupacyjny nadburmistrz Łodzi. „Za Wolność i Lud” 1963, nr 19.

¹⁴⁹ *Rola ziomkostw w systemie rewizjonistycznej polityki NRF*, op. cit., s. 14.

¹⁵⁰ Tamże.

¹⁵¹ *Der Fall Wambeck*. „Der Deutsche Wegweiser” 1938, nr 49.

niu 1939 r. swym samochodem broń dla niemieckiego podziemia, co spowodowało jego aresztowanie¹⁵². Jednak podobnie jak R. Wiesner, został on zwolniony na skutek interwencji Ministerstwa Spraw Zagranicznych i ambasadorów W. Brytanii oraz Francji. W okresie kampanii wrześniowej 1939 r. Wambeck osobiście uczestniczył w operacjach dywersyjnych *Selbstschutzu* przeciw oddziałom wojska polskiego oraz w akcjach eksterminacji polskiej ludności cywilnej¹⁵³. Awansował następnie na oficera sztabu *111 SS-Standarte* w Gnieźnie, gdzie czynny był przez cały okres okupacji.

Freiherr Hans von Rosen — prezes Zarządu Federalnego Ziomkostwa od 31 maja 1959 r. do chwili obecnej. Pochodzi z rodziny niemieckich junkrów osiadłych w Poznańskim. W końcu I wojny światowej walczył na froncie. W okresie studiów w Poznaniu był jednym z czołowych działaczy młodzieżowych w szeregach związków *Deutsche Jungenschaft in Polen* i *Verband deutscher Hochschüler*.¹⁵⁴ Następnie hitlerowski działacz polityczny w Poznańskim i na Pomorzu w szeregach *Deutsche Vereinigung für Posen/Pommerellen*. W okresie II wojny światowej walczył w szeregach *Wehrmachtu* na froncie wschodnim. Po wojnie współorganizator Komitetu Pomocy dla Niemców-Ewangelików z Poznańskiego, a następnie Ziomkostwa Wisły-Warty. W czerwcu 1955 r. jako reprezentant interesów Niemców poznańskich został wybrany przez *Bundesversammlung LWW* na stanowisko wiceprezesa Zarządu Federalnego Ziomkostwa¹⁵⁵. Jednak dopiero po zgonie H. Kocha, H. von Rosen zrealizował swe plany zmiany taktyki propagandy politycznej LWW i ostatecznego ukształtowania profilu politycznego w duchu tradycyjnego rewizjonizmu niemieckiego.

Przedstawione zestawienie przywódców LWW nie obejmuje wszystkich osób, posiadających staż w ruchu narodowosocjalistycznym. Ograniczyłem się tutaj do najbardziej charakterystycznych postaci, zajmujących najważniejsze stanowiska w aparacie organizacyjnym LWW. Przedstawienie elementów hitlerowskich w tym aparacie na niższych stanowiskach wymagałoby oddzielnego opracowania. Ogólnie można stwierdzić, że infiltracja dawnych narodowych socjalistów w Ziomkostwie Wisły-Warty jest znacznie silniejsza niż w innych ziomkostwach, z wyjątkiem Ziomkostwa Prus Zachodnich. Dotyczy to zwłaszcza wyższych i średnich szczebli aparatu organizacyjnego. Na tym odcinku LWW wyprzedziła znacznie potężniejsze i agresywniejsze ziomkostwa Ślązaków, Górnoślązaków i Pomorzan.

¹⁵² M. Wańkiewicz, *Westerplatte*. Warszawa 1959, s. 15; *The German Fifth Column in Poland*. London 1940, s. 46.

¹⁵³ Fotokopie dokumentów w Dziale Analiz i Dokumentacji ZAP.

¹⁵⁴ L. Wolff, *Hans von Rosen zum 65 Geburtstag*. „Warthe-Weichsel. Mitteilungsblatt”, Juli 1965, Folge 7.

¹⁵⁵ Tamże.

III. ZAKOŃCZENIE

Ziomkostwo Wisły-Warty należy do grupy słabszych organizacji przesiedleńczych Niemców z Polski w NRF. Zajmuje miejsce obok ziemkostw Prus Zachodnich, Gdańszczan i Prus Wschodnich jednak nawet w tym zespole nie stanowi najsilniejszego związku. Stąd też wpływy jego w ruchu przesiedleńczym i możliwości oddziaływania na opinię publiczną NRF są stosunkowo ograniczone. LWW spełnia wszakże określone funkcje w programie zadań związków przesiedleńczych. Propaganda LWW, na ogół mniej agresywna od większych ziemkostw i operująca częściej hasłami pojednania polsko-niemieckiego, przejawia jednocześnie zakusy rewizjonistyczne zarówno wobec Ziemi Zachodnich Polski, jak i w stosunku do dzielnic Polski międzywojennej. Analogiczne zakusy rewizjonistyczne, wykraczające poza formalne roszczenia czynników rządowych i politycznych NRF do granic z 1937 r., przejawia jedynie — oprócz LWW — propaganda Ziomkostwa Górnoślązaków. Tego rodzaju zakusy rewizjonistyczne do ziem polskich z okresu międzywojennego są zjawiskiem odosobnionym nawet w ruchu przesiedleńczym.

Godnym uwagi jest fakt, że LWW dostarczyła zachodnioniemieckiej *Ostforschung* i ruchowi przesiedleńczemu w NRF wielu specjalistów i rzeczoznawców spraw polskich. Wpływ tej grupy działaczy na formułowanie założeń programowych obu wspomnianych czynników okazał się znaczny, niezależnie od słabości organizacyjnej LWW.

Drugi nurt aktywności LWW — współpraca w działalności dywersyjnej przeciw PRL zasługuje na szczególną uwagę. Obsadzenie aparatu organizacyjnego LWW dawnymi hitlerowcami i działaczami V Kolumny w większej skali, niż w większości innych ziemkostw, pozostaje z pewnością w ścisłym związku z aktywnością LWW na tym odcinku.

Znamiennym zjawiskiem jest ewolucja Ziomkostwa Wisły-Warty w latach 1960—1967 zmierzająca od bardziej umiarkowanych i reformatorskich orientacji politycznych prof. H. Kocho z lat 1954—1959 w kierunku tradycyjnego antypolskiego rewizjonizmu większości związków przesiedleńczych. Ewolucja ta dokonana poprzez rezygnację z samodzielniejszej taktyki politycznej i zupełne podporządkowanie się linii politycznej *BdV* i jego protektora *CDU/CSU* jest dowodem, że nastroje rewizjonistyczno-odwetowe i wpływy tradycyjnego rewizjonizmu wyraźnie dominują w kołach przesiedleńców Niemiec zachodnich.